

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра світової економіки

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Вплив світової фінансової кризи на платіжний баланс України
(на матеріалах Асоціації «Український національний комітет Міжнародної
Торгової Палати» (ICC Ukraine))

Студентки 2 курсу, 1мз групи,
спеціальності 051 «Економіка»
спеціалізації «Міжнародна
економіка»

_____

підпис

Кайнак Вікторії
Валеріївни

Науковий керівник
доктор наук з державного
управління, професор кафедри
світової економіки

_____

підпис

Залізнюк Вікторія
Петрівна

Гарант освітньої
програми
кандидат економічних наук,
професор кафедри світової
економіки

_____

підпис

Кудирко Людмила
Петрівна

Київ 2021

РЕЦЕНЗІЯ

**на випускню кваліфікаційну роботу, студентки заочної форми навчання
2 курсу ФМТП КНТЕУ, спеціальності 051 «Економіка»
спеціалізації «Міжнародна економіка»**

Кайнак Вікторії Валеріївни

на тему:

**Вплив світової фінансової кризи на платіжний баланс України
(на матеріалах Асоціації "Український національний комітет
Міжнародної Торгової Палати (ІСС Ukraine)", м. Київ)**

В умовах невизначеності зовнішнього середовища важливе значення для будь-якої країни має системний аналіз її міжнародних економічних відносин, який дає можливість виявити ключові ризики у зазначеній сфері, а також оцінити рівень збалансованості економіки та визначити вірогідність виникнення у ній кризових явищ. Інструментом такого моніторингу виступає платіжний баланс країни, показники якого дають можливість зрозуміти, якими мають бути ключові напрямки політики держави для досягнення фінансової стабільності. Особливого значення це набуває в умовах глобальних кризових явищ, оскільки платіжний баланс одразу демонструє, на скільки країна відчуває на собі вплив глобальних потрясінь і чи має вона потенціал для оперативного відновлення.

Платіжний баланс також є предметом аналізу іноземних інвесторів, які приймають рішення стосовно виходу на той чи інший ринок, оскільки динаміка показників платіжного балансу дає можливість зробити висновок стосовно макроекономічної ситуації у країні та перспектив його розвитку. Окрім цього, платіжний баланс країни використовується міжнародними донорами у процесі прийняття рішення щодо надання фінансових ресурсів, спрямованих на розвиток країн. Зазначене є надзвичайно актуальним для України, яка наразі у значній мірі залежить від кредитних ресурсів міжнародних фінансових організацій, таким чином дослідження теоретичних засад формування платіжного балансу та практичних засад його регулювання є своєчасним.

У першому розділі досліджено сутність та механізм формування платіжного балансу, а також розглянуто вплив світової фінансової кризи на економіку країн світу.

У другому розділі здійснено дослідження умов формування платіжного балансу України та надано оцінку впливу світової фінансової кризи на платіжний баланс України.

В третьому розділі обґрунтовано пропозицій щодо вдосконалення платіжного балансу України та представлено прогнозу оцінку наслідків впровадження запропонованих заходів.

Випускна кваліфікаційна робота Кайнак Вікторії Валеріївни має закінчений характер, виконана у повному обсязі, відповідає встановленим вимогам, заслуговує схвальної оцінки та рекомендована до публічного захисту.

АНОТАЦІЯ

Кайнак В.В. Вплив світової фінансової кризи на платіжний баланс України (на матеріалах Асоціації "Український національний комітет Міжнародної Торгової Палати (ICC Ukraine)", м Київ).

Випускна кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю «Економіка», спеціалізацією «Міжнародна економіка». Київський національний торговельно-економічний університет, 2021.

Випускна кваліфікаційна робота присвячена впливу глобальних криз на платіжний баланс України. У першому розділі досліджено сутність та механізм формування платіжного балансу, а також оцінено вплив світової фінансової кризи на економіку країн світу.

У другому розділі здійснено дослідження умов формування платіжного балансу України та надано оцінку впливу світової фінансової кризи на платіжний баланс України.

У третьому розділі обґрунтовано пропозицій щодо вдосконалення платіжного балансу України та представлено прогнозну оцінку наслідків впровадження запропонованих заходів.

Ключові слова: платіжний баланс, фінансова криза, інвестиції, зовнішня торгівля, коронакриза

ANNOTATION

Kaynak V. The impact of the global financial crisis on Ukraine's balance of payments (based on the materials of the Association "Ukrainian National Committee of the International Chamber of Commerce (ICC Ukraine)", Kyiv).

Final qualification work for a master's degree in specialty "Economic", specialization "International Economic" Kyiv National University of Trade and Economics, 2021.

The final qualifying work is devoted to the impact of global crises on the balance of payments of Ukraine. The first section examines the nature and mechanism of balance of payments, as well as assesses the impact of the global financial crisis on the world economy. The second section examines the conditions for the formation of Ukraine's balance of payments and provides an assessment of the impact of the global financial crisis on Ukraine's balance of payments.

The third section substantiates the proposals for improving the balance of payments of Ukraine and presents a forecast assessment of the consequences of the implementation of the proposed measures.

Keywords: balance of payments, financial crisis, investments, foreign trade, corona crisis

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПЛАТІЖНОГО БАЛАНСУ КРАЇНИ	6
1.1. Сутність та механізм формування платіжного балансу	6
1.2. Дослідження впливу світової фінансової кризи на економіку країн світу	12
Висновки до розділу 1	17
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ НА ПЛАТІЖНИЙ БАЛАНС УКРАЇНИ	20
2.1. Дослідження умов формування платіжного балансу України	20
2.2. Оцінка впливу світової фінансової кризи на платіжний баланс України	27
Висновки до розділу 2	33
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ НІВЕЛЮВАННЯ НЕГАТИВНОГО ПЛИВУ КРИЗИ НА ПЛАТІЖНИЙ БАЛАНС	34
3.1. Обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення платіжного балансу України	34
3.2. Прогнозна оцінка наслідків впровадження запропонованих заходів	40
Висновки до розділу 3	46
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52

ВСТУП

В умовах невизначеності зовнішнього середовища важливе значення для будь-якої країни має системний аналіз її міжнародних економічних відносин, який дає можливість виявити ключові ризики у зазначеній сфері, а також оцінити рівень збалансованості економіки та визначити вірогідність виникнення у ній кризових явищ. Інструментом такого моніторингу виступає платіжний баланс країни, показники якого дають можливість зрозуміти, якими мають бути ключові напрямки політики держави для досягнення фінансової стабільності. Особливого значення це набуває в умовах глобальних кризових явищ, оскільки платіжний баланс одразу демонструє, на скільки країна відчуває на собі вплив глобальних потрясінь і чи має вона потенціал для оперативного відновлення.

Платіжний баланс також є предметом аналізу іноземних інвесторів, які приймають рішення стосовно виходу на той чи інший ринок, оскільки динаміка показників платіжного балансу дає можливість зробити висновок стосовно макроекономічної ситуації у країні та перспектив його розвитку. Окрім цього, платіжний баланс країни використовується міжнародними донорами у процесі прийняття рішення щодо надання фінансових ресурсів, спрямованих на розвиток країн. Зазначене є надзвичайно актуальним для України, яка наразі у значній мірі залежить від кредитних ресурсів міжнародних фінансових організацій, таким чином дослідження теоретичних засад формування платіжного балансу та практичних засад його регулювання є своєчасним.

Серед вчених, що досліджували платіжний баланс, підходи до його складання та інструменти регулювання, такі імена: Л. С. Козак, О. В. Федорук, Т. Д. Косова, І. О. Стеблянка, Т. В. Токарчук, Н. В. Шаповаленко, К. В. Шиманська, В. Р. Сіденко, Т. В. Цвігун, О. В. Тимошенко, М. Бричко, В. Літовцева, О. Кравченко, М. М. Король, І. І. Кукурудза, Л. Л. Шамілева, О. О. Хандій та ін. Водночас актуальність обраної теми істотно підвищилася на етапі глобальної кризи, викликаній пандемією COVID-19, оскільки платіжний баланс істотно залежить від стану економічної системи, що і обумовлює вибір теми дослідження.

Метою випускної кваліфікаційної роботи є виявлення напрямків впливу кризових явищ на платіжні баланси держав і України зокрема. На досягнення поставленої мети було спрямовано виконання таких завдань:

- дослідити сутність та механізм формування платіжного балансу;
- оцінити вплив світової фінансової кризи на економіку країн світу;
- дослідити умови формування платіжного балансу України;
- здійснити аналіз впливу світової фінансової кризи на платіжний баланс України;
- обґрунтувати пропозиції щодо вдосконалення платіжного балансу України;
- здійснити прогностичну оцінку наслідків впровадження запропонованих заходів.

Об'єктом випускної кваліфікаційної роботи є взаємозв'язок глобальних фінансових криз та платіжного балансу країни. **Предметом** випускної кваліфікаційної роботи є механізм формування платіжного балансу країни в умовах світових фінансових криз.

У ході написання випускної кваліфікаційної роботи було використано низку загальнонаукових методів, зокрема аналіз, синтез, моделювання, порівняння, зіставлення, висунення гіпотез.

Здійснене дослідження базувалося на аналізі наукової літератури, публікаціях Міжнародного валютного фонду та Національного банку України, а також на статистичних даних Державної служби статистики України, UNCTAD.

Практична значущість роботи полягає в обґрунтуванні концептуальних напрямків вдосконалення платіжного балансу України, що можуть бути реалізовані у діяльності органів влади.

Робота складається зі вступу, трьох розділів з висновками до них, висновків та пропозицій, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПЛАТІЖНОГО БАЛАНСУ КРАЇНИ

1.1. Сутність та механізм формування платіжного балансу

Аналіз поточного стану, тенденцій та перспектив розвитку економіки є важливим елементом державного управління. Ефективним інструментом цього процесу виступає платіжний баланс, який надає інформацію про макроекономічну ситуацію у державі, а також стан її міжнародних економічних відносин як суб'єктам прийняття рішень, так і зовнішнім стейкхолдерам – кредиторам, інвесторам та іншим іноземним партнерам.

У науковій літературі існує багато підходів до визначення сутності платіжного балансу. Зокрема, Козак Л.С. та Федорук О.В. вважає платіжний баланс вартісним вираженням масштабів, структури та характеру зовнішньоекономічних операцій країни, її участі у світовому господарстві, та являє собою співвідношення між сумою грошових надходжень, отриманих країною з-за кордону, та сумою здійснених нею платежів за кордон протягом певного періоду [1, с. 77]. Зазначене визначення дозволяє достатньо точно зрозуміти логіку складання платіжного балансу, а також його значущість для країни у якості індикатора її економічного стану.

Тимошенко О.В. зазначає, що платіжний баланс - систематичний реєстр фінансово-економічних операцій за певний період часу, які виникають між резидентами та нерезидентами держави, і супроводжується виникненням потоків грошових коштів, отриманих країною з-за кордону і сумою, здійснених нею платежів [2]. Зазначене визначення акцентує увагу на тому, що платіжний баланс є звітом про стан міжнародних економічних відносин за певний період часу, що вказує на необхідність аналізу саме динаміки показників платіжного балансу, оскільки зазвичай оцінка тенденцій їх зміни може надати не менше інформації ніж показники за один рік.

На думку Косової Т. Д. та Стеблянко І. О. платіжний баланс - це статистичний звіт, у якому зазначено сумарні дані про економічні операції резидентів з нерезидентами за певний період. Автор зазначає, що платіжний баланс є важливим показником економічного розвитку в усіх країнах, оскільки він відображає, наскільки країна технічно розвинена і конкурентоспроможна на світовому ринку [3, с. 10]. Підтримуємо автора у тому, що стосується значущості платіжного балансу як індикатора рівня розвитку країни, оскільки сальдо операцій держави у сфері торгівлі товарами та послугами, а також руху капіталу дійсно дозволяє зробити певні висновки стосовно інвестиційної привабливості країни.

У платіжному балансі відображаються усі надходження та витрати країни. У випадку переважання вхідних потоків, можна говорити про профіцит платіжного балансу, і він вважається профіцитним. Якщо ж обсяг сплачених державою коштів більший за обсяг надходжень, баланс є пасивним, і характеризується дефіцитом. Платіжний баланс складається з періодичністю раз на квартал, а безпосередній обов'язок його формування покладено на Національний банк України [4].

За своєю формою платіжний баланс являє собою статистичний звіт, де представлено узагальнену інформацію про усі міжнародні операції резидентів з нерезидентами за період, за який складається документ. У структурі платіжного балансу виділяють такі елементи: рахунок поточних операцій, рахунок операцій з капіталом і фінансових операцій. У першій частині платіжного балансу, на рахунку поточних операцій, відображається інформація стосовно зовнішньої торгівлі товарами та послугами, а також операцій, пов'язаних з безоплатним наданням або одержанням цінностей, які не мають інвестиційної мети. Ключовими компонентами рахунку поточних операцій є товари, послуги, доходи та поточні трансферти.

У рахунку операцій з капіталом відображаються усі надходження або оплати капітальних трансфертів (зокрема, трансферти з інвестиційною метою, прощення боргу, перекази мігрантів тощо), а також операції, пов'язані з купівлею-продажем нефінансових активів і прав власності (торгових марок, патентів, авторських прав тощо).

На рахунку фінансових операцій відображаються всі операції, результатом яких є виникнення та погашення фінансових зобов'язань між резидентами і нерезидентами. Фінансовий рахунок поділяється на дві класифікаційні групи, що охоплюють операції з фінансовими активами (активи) й операції з фінансовими зобов'язаннями (пасиви). Обидві групи у свою чергу поділяються на три функціональні категорії: прями, портфельні та інші інвестиції. До складу активів відноситься також така категорія, як резервні активи [5].

В основу складання платіжного балансу покладено два методологічні принципи. Згідно з першим принципом в платіжному балансі відображаються всі економічні операції, що здійснюються за певний період часу між резидентами даної країни та нерезидентами. Другий принцип – метод подвійного запису, коли кожна зовнішньоекономічна операція записується до платіжного балансу двічі.

Статті платіжного балансу розподіляються на основні та балансувальні. До основних належать статті, в яких відображаються операції, що впливають на остаточний результат платіжного балансу та є відносно самостійними: поточні операції і рух довгострокового капіталу. До балансувальних статей належать операції, які не мають самостійності або мають обмежену самостійність. Ці статті характеризують методи та джерела регулювання сальдо платіжного балансу, відображають рух валютних резервів, зміну короткострокових активів, окремі види іноземної допомоги, зовнішні державні позики, кредити міжнародних валютно-фінансових організацій тощо.

Складання платіжного балансу вимагає узагальнення значної кількості даних, які надходять з великої кількості джерел, зокрема від банківської системи (інформація стосовно надходження платежів із-за кордону і здійснення платежів за кордон) та від фіскальної служби (інформація про пересування товарних потоків через кордон). Надана інформація узагальнюється та пропонується користувачам у вигляді таблиці, з якої зацікавлені сторони можуть отримати необхідну їм інформацію [5, с.105].

Наразі Національний банк України складає платіжний баланс, використовуючи нові методологічні засади, викладені у шостому виданні

Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції [6]. До 2015 року Національний банк керувався попереднім п'ятим виданням. Сформовані Міжнародним фінансовим фондом зміни у підходах до формування платіжного балансу були здебільшого обумовлені посиленням глобальних викликів, динамічним розвитком інновацій як у технологічній сфері, так і у сфері фінансових операцій. Окрім цього, необхідно відзначити, що зміна методології складання платіжного балансу відбувалася паралельно з оновленням Статистичної комісії ООН «Системи національних рахунків», що сприяло узгодженню різних галузей макроекономічної статистики.

Загалом, показники платіжного балансу формуються під впливом значної кількості факторів, що пов'язано у тому числі зі значним рівнем взаємозалежності економік у нинішніх умовах. До ключових факторів, що впливають на платіжний баланс, належать: динаміка валютного курсу, що безпосередньо впливає на експортно-імпортні потоки, зростання чистого імпорту за рахунок дефіциту державного бюджету, існування схильності до споживання кінцевими споживачами та бізнесом імпортової продукції, наявність у населення країни доступу до недорогих кредитів, які можуть бути використані для придбання імпортової продукції, диспропорційність розвитку національного господарства та існування імпортозалежних галузей.

Зважаючи на важливе значення платіжного балансу для країни, він є об'єктом державного регулювання. Збалансування міжнародних економічних відносин є важливим завданням економічної політики держави. З метою регулювання платіжного балансу державою можуть реалізуватися валютні, фінансові, монетарні заходи, націлені на зміну тих чи інших статей платіжного балансу. До основних методів, які наразі широко використовуються у міжнародній практиці, належать: обмеження імпорту, у тому числі з використанням тарифних та нетарифних інструментів, впровадження правил (або обмежень) на міжнародні грошові перекази; зміна облікової ставки; інтервенції центрального банку з метою впливу на валютний курс [5].

Таким чином, складання платіжного балансу має ряд характерних рис. По-перше, в сучасних умовах платіжний баланс став, по суті, виразом всього комплексу зовнішньоекономічної та іншої діяльності країни на міжнародній арені. Показники платіжного балансу охоплюють не тільки платежі і надходження, які фактично здійснені або підлягають негайному виконанню на певну дату, а й майбутні платежі на вимогу, платежі, пов'язані з переміщенням капіталу, а також безвалютні операції, що включають в себе товарообмінні операції і безоплатну зовнішню допомогу.

По-друге, платіжний баланс за методологією Міжнародного валютного фонду побудований відповідно до правил бухгалтерського обліку - за принципом подвійного запису. Більшість економічних операцій полягає в еквівалентному обміні економічними цінностями, що властиво класичному платіжному балансу, і тому за усіма відбитим в платіжному балансі операціям повинні бути здійснені платежі на користь місцевих або іноземних резидентів.

За встановленими правилами по кредиту рахунків платіжного балансу відбивається відтік благ з країни, за які резиденти даної країни отримують платежі. При цьому під благами розуміються не тільки товари і послуги, але і зобов'язання резидентів, тому позики резидентів за кордоном відбиваються за кредитами платіжного балансу. За дебетом рахунків платіжного балансу відбивається приплив благ в дану країну, за які резиденти повинні будуть здійснювати платежі. Цими імпортованими благами можуть бути не тільки іноземні товари і послуги, але і зобов'язання нерезидентів.

По-третє, правило відображення всіх операцій двічі призводить до того, що в балансі з'являються «штучні операції». У тому випадку, якщо відбувається безоплатне надання економічних цінностей (товарів, послуг або фінансових активів), то для того, щоб відобразити цю операцію в рахунках двічі, в платіжний баланс вводиться особлива стаття, яка називається «трансферти». Трансферти можуть бути як дебетовими, так і кредитовими.

По-четверте, сума всіх кредитових проводок повинна співпадати з сумою всіх дебетових, а загальне сальдо повинно завжди дорівнювати нулю. Однак на

практиці баланс ніколи не досягається. Це відбувається, зокрема, через те, що дані, що характеризують різні сторони одних і тих же операцій, беруться з різних джерел. Наприклад, дані про експорт товарів містяться в митній статистиці, в той час як дані про надходження іноземної валюти на рахунки підприємств за поставки на експорт беруться з банківської статистики. Розбіжність між сумами кредитових і дебетових проводок називається «Чисті помилки і пропуски» (англ. Net Errors and Omissions). І така стаття, яка технічно врівноважує баланс, присутня в платіжних балансах всіх країн [7].

Узагальнюючи викладене, зазначимо, що на нинішньому етапі платіжний баланс країни є інструментом, що дозволяє узагальнити показники розвитку економіки країни та оцінити рівень ефективності її зовнішньоекономічної діяльності. Платіжний баланс складається кожною країною, а методика, якої дотримуються держави, є універсальною, сформованою Міжнародним валютним фондом. В Україні функції, пов'язані зі збором інформації, формуванням та подальшим аналізом платіжного балансу, покладено на Національний банк. До заходів, що використовуються для регулювання платіжного балансу, належать інструменти зі стимулювання експорту, впровадження системи страхування від економічних і політичних ризиків, надання державної підтримки виробникам продукції, на яку існує попит за кордоном; запровадження податку на імпортні товари розкоші; хеджування валютних ризиків; стимулювання розвитку інноваційних галузей та сприяння підвищенню конкурентоспроможності національної економіки.

Необхідно брати до уваги, що платіжний баланс країни формується під суперечливим впливом різноманітних факторів економічного та неекономічного походження, таким чином кризові явища у будь-якій зі сфер одразу знаходять своє відображення у динаміці його показників. Окрім цього в умовах глобалізації та високого рівня взаємозалежності країн кризові явища в економіці основних країн-партнерів також знаходять відображення у платіжному балансі держави. Це обумовлює необхідність постійного контролю за станом платіжного балансу як у

контексті вчасного виявлення можливих загроз та вжиття превентивних заходів, так і з метою стабілізації економіки у випадку виявлення серйозних дисбалансів.

1.2. Дослідження впливу світової фінансової кризи на економіку країн світу

В умовах глобалізації та високого рівня взаємозалежності країн світу локальні економічні проблеми в одній з держав досить швидко поширюються на її основних партнерів і згодом на інші національні економіки, що обумовлює виникнення світових економічних криз. Зазвичай, якщо початкові події, що обумовлюють кризу, відбуваються у розвинутих країнах, усі інші держави досить швидко відчувають на собі їх негативний вплив, оскільки зважаючи на високу залежність менш розвинутих держав від країн-лідерів (через прямі інвестиції та торгівлю) зміна економічної кон'юнктури відбувається і на їх ринках.

Денькович Л.Л. та Полагнин Д.Д. визначають економічні кризи як значне порушення господарської системи, що супроводжується порушенням, втратами нормальних виробничих зв'язків і ринкових відносин, що в кінцевому результаті призводить до порушення економічної системи [8, с. 696]. На наш погляд, таке визначення досить влучно характеризує сутність кризи та робить акцент на тому, що в умовах кризи економіки функціонують не так, як у нормальних умовах. Відповідно, основним завданням суб'єктів господарської діяльності в умовах кризи є адаптація до тимчасових умов з метою досягнення у них оптимальних для підприємства результатів.

З 90-х років минулого століття світова економіка пройшла декілька критичних періодів: азійську фінансову кризу 1997–1998 років, компромісний період 2000–2001 років, глобальну фінансову кризу 2008–2009 років (рис. 1.1). Окрім цього, у 2020 році світ зіткнувся з наступною кризою, обумовленою пандемією коронавірусу. Міжнародний валютний фонд у публікації “Policy steps to address the Corona Crisis” [9] офіційно визнає рецесію, обумовлену пандемією, кризою, а у доповіді Крісталіни Георгієвої «The Great Lockdown: Worst Economic Downturn Since the Great Depression» [10] констатує, що загальний стан глобальної

економіки внаслідок пандемії не менш складний аніж під час глобальної фінансової кризи.

Як видно з представленого рисунку, світова криза у 1998 – 1999 рр. хоча і мала глобальний масштаб, все ж обсяг світового ВВП зменшився у цілому на 1%. Аналогічним було падіння у 2001 р., обумовлене, у тому числі, терористичними атаками 11 вересня, що істотно вплинуло на світові інвестиційні потоки.

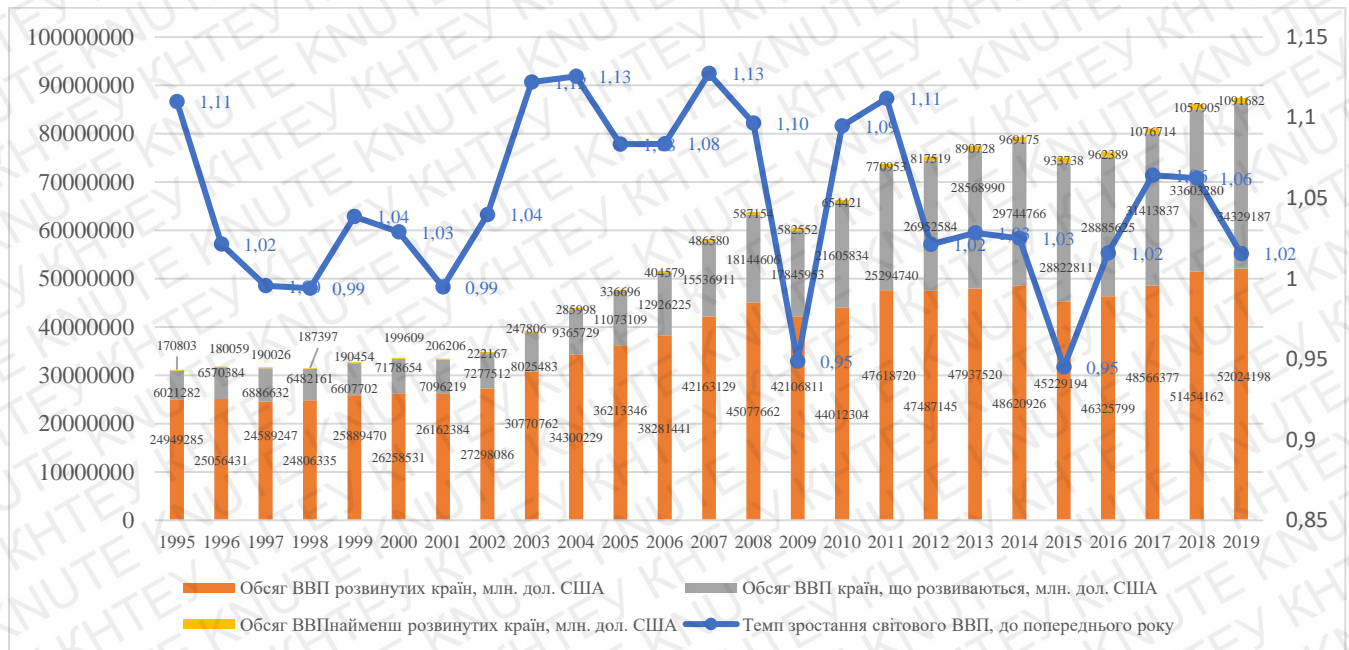

Рис. 1.1. Динаміка обсягів ВВП у світі у 1995 – 2019 рр., млн. дол. США

Джерело: складено автором за даними [11]

Світова фінансова криза 2008–2009 мала більш серйозний характер, а зниження ВВП у цей період складало 5%. Кризи, з якими світ зіткнувся у XXI столітті мають істотні відмінності і особливості порівняно з попередніми, що пов'язано з істотним підвищенням рівня глобалізації у світі.

Серед основних причин світової кризи експерти виділяють наступні: надмірно експансивну грошову політику Федеральної резервної системи (ФРС) США; наявність величезного дисбалансу у світовій економіці, зокрема, великий профіцит у зовнішній торгівлі Китаю, значний торговельний дефіцит у США; недоліки системи управління ризиками в інвестиційних банках; недосконалість регулювання фінансових ринків на національному і міжнародному рівнях [8, с. 695-697].

Наприкінці 2019 року світ зіткнувся з черговим глобальним викликом – коронавірусом, і його поширення призвело до порушення глобальних ланцюгів вартості та, відповідно, збою у виробничих процесах багатьох компаній, насамперед автомобілів машинобудування, фармацевтичної промисловості. Це обумовило черговий виток глобальної кризи, яка, на відміну від попередніх, спричинила галузеву трансформацію світової економіки: найбільш успішними на нинішньому етапі стали ті галузі, які зуміли вчасно перейти в онлайн, і за прогнозами протягом наступних років така тенденція зберігатиметься [12].

Глобальні економічні кризи впливають не лише на обсяги ВВП країн світу, але і на динаміку їх торгівлі та інвестування. Якщо аналізувати експортні потоки у світі, то у цілому можна побачити їх скорочення у кризові роки. Так, у 2009 році обсяг світової торгівлі скоротився на 22% (при чому експорт зменшився у всіх групах країн – від найменш розвинутих, до найрозвинутіших регіонів (рис. 1.2).

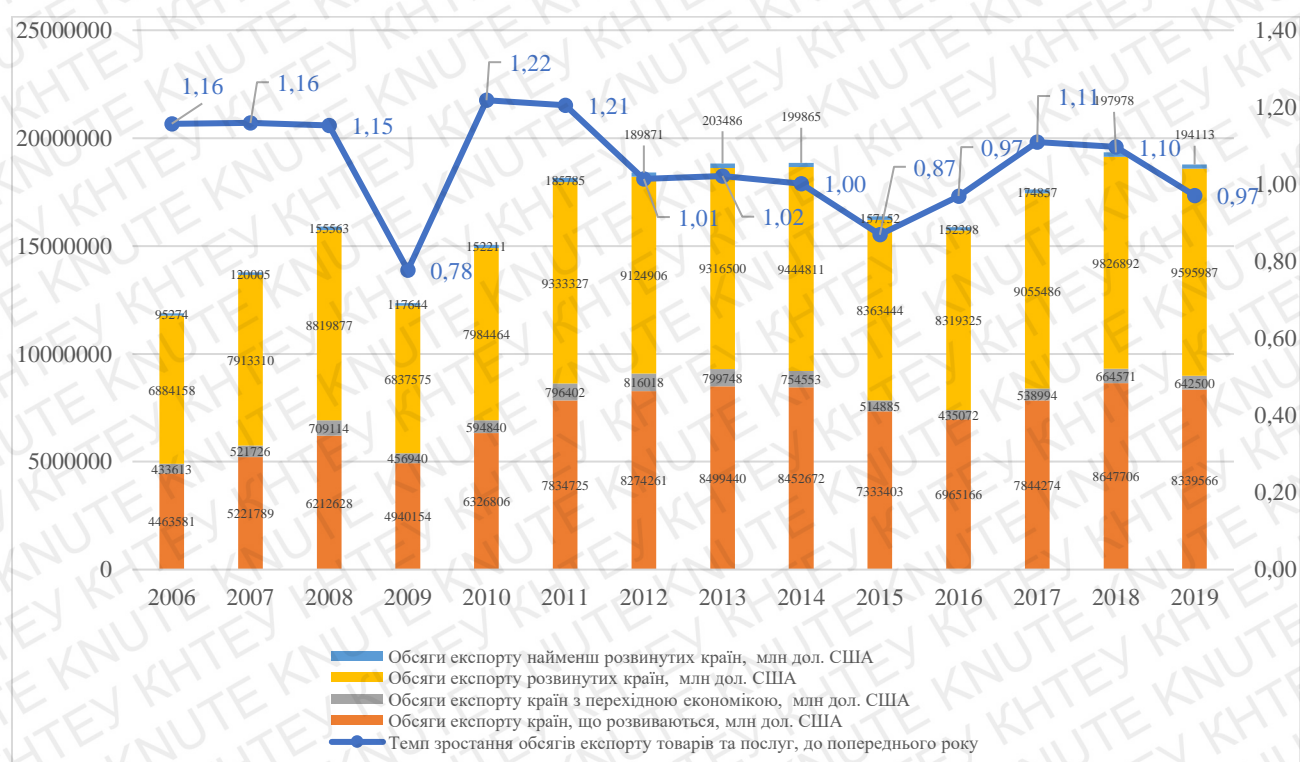

Рис. 1.2. Динаміка обсягів експорту у світі у 2006 – 2019 рр., млн. дол. США

Джерело: складено автором за даними [11]

Обсяг прямих іноземних інвестицій у період криз також має тенденцію до зменшення. При чому ринки капіталу, на наш погляд, є найбільш чутливими до

глобальних потрясінь, що обумовлює тренд до скорочення обсягів інвестування за умови виникнення будь-яких зовнішніх шоків. Попри те, що азійська криза не призвела до зменшення обсягів інвестування у світі, а лише знизила темпи зростання обсягів потоків капіталу у світі, усі наступні кризи супроводжувалися істотним скороченням обсягів інвестиційних угод. Зокрема, у 2001 р. обсяг інвестицій зменшився на 43% і скорочення тривало до 2003 року; 2008 – 2009 роки також були позначені зменшенням обсягів прямих іноземних інвестицій у світі. Надалі, за виключенням 2015 року, у світі у цілому відбувалося скорочення обсягів інвестиційних потоків, обумовлене, на нашу думку, загальною нестабільністю економічної системи, і можна очікувати, що протягом найближчих років тенденція збережеться (рис. 1.3).

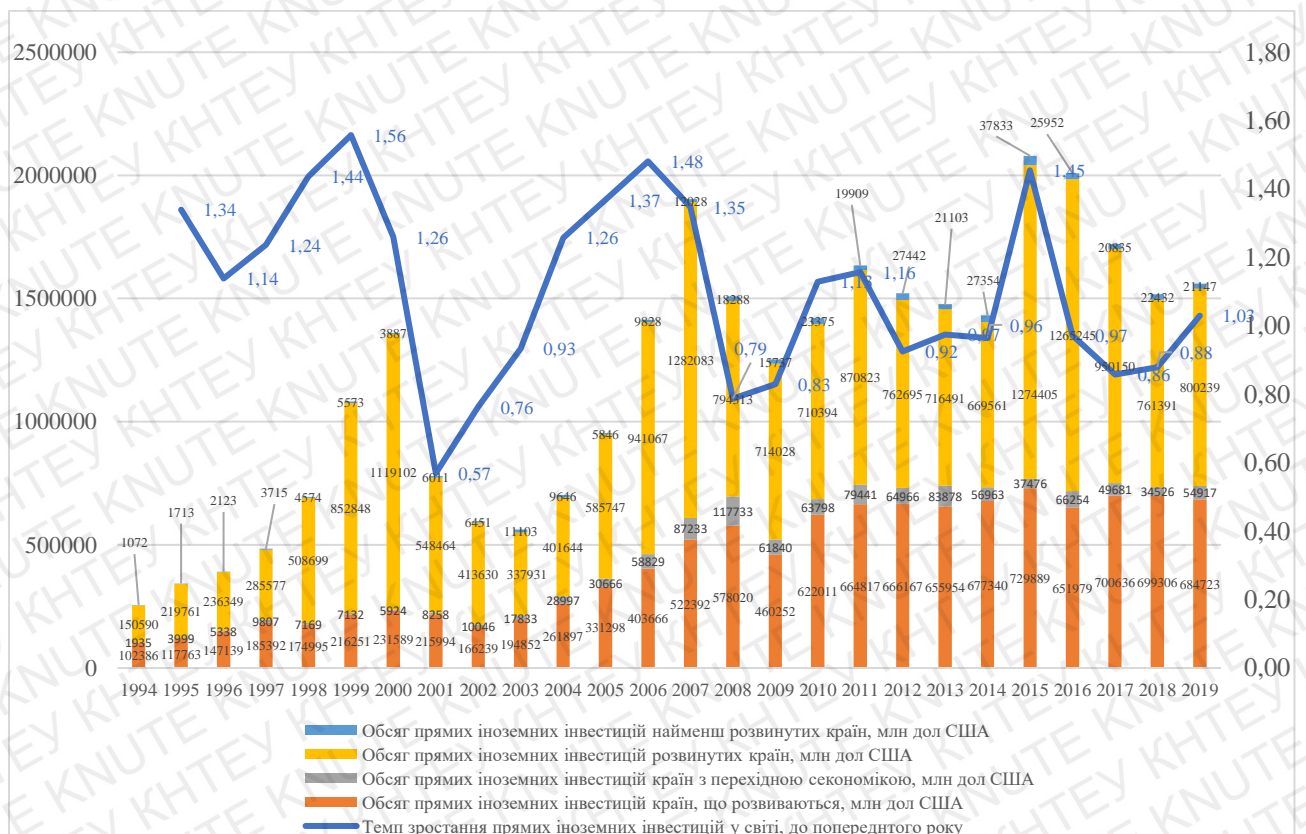

Рис. 1.3. Динаміка обсягів прямих іноземних інвестицій у світі у 1994 – 2019 рр., млн. дол. США

Джерело: складено автором за даними [11]

У цілому, країни світу в тій чи іншій мірі однаково реагують на кризові явища в економіці. До основних індикаторів, які сигналізують про кризовий стан

національного господарства належать: зменшення обсягу виробництва і експорту, обмеження імпорту, пов'язане в т.ч. зі зниженням попиту на дорожчу іноземну продукцію; зниження обсягу інвестування закордон та зменшення залучаються країною інвестиційних коштів. У країнах, які мають недостатньо розвинену фінансову систему, криза часто супроводжується колапсом банківської системи, пов'язаних з поведінкою споживачів фінансових послуг, які виводять з банків вкладені раніше кошти.

Необхідно відзначити, що поведінка бізнесу і населення часто сприяють поглибленню кризових явищ в економіці, оскільки паніка, яка виникає у період кризи, веде до необдуманих рішень, які мають негативний вплив на економічну систему. В таких умовах надзвичайно важливим є введення державою заходів, що стимулюють суб'єктів господарської діяльності вести себе так, щоб максимально забезпечити економіку країни. Також важливим для протидії кризам є підтримання нормальних умов функціонування фінансових інституцій та бізнесу, так як саме від успішності їх діяльності в значній мірі залежить здатність країни впоратися із зовнішніми шоками.

У цілому, безумовно, економічно розвинені країни часто є більш кризостійкими, так як наявний у них потенціал дозволяє їм своєчасно реалізувати заходи, спрямовані на підтримку місцевого бізнесу і досить високого рівня платоспроможного попиту населення. Країни, що розвиваються, в той же час стикаються з необхідністю реалізації антикризових заходів при відсутності необхідних для цього фінансових ресурсів. В таких умовах підтримка міжнародних фінансових організацій, здатних надати кредит на вигідних умовах, є дуже важливою. Проте подібні відносини обумовлюють посилення залежності менш розвинених країн від лідерів світового господарства, що і веде до посилення диспропорції в ньому.

Важливим, виходячи з тенденцій розвитку сучасного світового господарства, є існування в країні антикризового плану, який може бути реалізовано в разі посилення зовнішніх загроз. Подібна практика існує в розвинених країнах, і в разі необхідності існуючий план адаптується під поточні умови. Така політика дозволяє

державам своєчасно вживати заходів, необхідних для протидії кризі, у той час як ті країни, що діють, виходячи з ситуації, часто не встигають вчасно зорієнтуватися, що веде до затримки у реалізації антикризових заходів і зменшує їх ефективність.

Не можна сказати, що існують країни, які зовсім не страждають від світових світових фінансових криз, проте безумовно є ряд держав, які можуть пишатися тим, що своєчасна реалізація антикризових заходів дозволила їм досить безболісно пережити окремі хвилі глобальних потрясінь. Якщо говорити про поточну кризу, пов'язану з пандемією коронавірусу, то за попередніми оцінками експертів багато країн змогли успішно переорієнтуватися на виробництво і експорт продукції, необхідної в нинішніх умовах (зокрема хімічна промисловість розвинутих країн отримала надзвичайно високі результати, істотно покращилися також показники діяльності медичних установ, ІТ компаній), що стимулювало розвиток окремих галузей, які раніше були недостатньо затребувані.

На наш погляд, необхідно розуміти що криза для будь-якої країни - це не тільки випробування, але і можливість отримати перевагу в тих галузях, продукція яких користується найбільшим попитом в конкретних умовах. Так сьогодні Україна має можливість суттєво поліпшити результати в сфері ІТ, оскільки диджиталізація, яка супроводжує коронакризу, формує стійкий попит на послуги фахівців в цій галузі, яка уже на нинішньому етапі є достатньо конкурентоспроможною.

Висновки до розділу 1

Платіжний баланс країни є інструментом, що дозволяє узагальнити показники розвитку економіки країни та оцінити рівень ефективності її зовнішньоекономічної діяльності. Платіжний баланс країни формується під суперечливим впливом різноманітних факторів економічного та неекономічного походження, таким чином кризові явища у будь-якій зі сфер одразу знаходять своє відображення у динаміці його показників. Окрім цього в умовах глобалізації та високого рівня взаємозалежності країн кризові явища в економіці основних країн-партнерів також

знаходять відображення у платіжному балансі держави. це обумовлює необхідність постійного контролю за станом платіжного балансу як у контексті вчасного виявлення можливих загроз та вжиття превентивних заходів, так і з метою стабілізації економіки у випадку виявлення серйозних дисбалансів.

До заходів, що використовуються для регулювання платіжного балансу, належать інструменти зі стимулювання експорту, впровадження системи страхування від економічних і політичних ризиків, надання державної підтримки виробникам продукції, на яку існує попит за кордоном; запровадження податку на імпорتنі товари розкоші; хеджування валютних ризиків; стимулювання розвитку інноваційних галузей та сприяння підвищенню конкурентоспроможності національної економіки.

З 90-х років минулого століття світова економіка пройшла декілька критичних періодів: азійську фінансову кризу 1997–1998 років, компромісний період 2000–2001 років, глобальні фінансові кризи 2008–2009 років рр., а також коронакризу 2020 року, наслідки якої наразі оцінити досить складно. Світові кризи у 1998 – 1999 та 2000 – 2001 рр. хоча і мали глобальний масштаб, все ж обсяг світового ВВП зменшився у цілому на 1%. Світова фінансова криза 2008–2009 мала більш серйозний характер, а зниження ВВП у цей період складало 5%. Водночас глобальні економічні кризи вплинули не лише на обсяги ВВП країн світу, але і на динаміку їх торгівлі та інвестування. При цьому ринки капіталу, на наш погляд, є найбільш чутливими до глобальних потрясінь, що обумовлює тренд до скорочення обсягів інвестування за умови виникнення будь-яких зовнішніх шоків.

У цілому, країни світу в тій чи іншій мірі однаково реагують на кризові явища в економіці. До основних індикаторів, які сигналізують про кризовий стан національного господарства належать: зменшення обсягу виробництва і експорту, обмеження імпорту, пов'язане в т.ч. зі зниженням попиту на дорожчу іноземну продукцію; зниження обсягу інвестування закордон та зменшення залучення країною інвестиційних коштів. Безумовно, економічно розвинені країни часто є більш кризостійкими, так як наявний у них потенціал дозволяє їм своєчасно реалізувати заходи, спрямовані на підтримку місцевого бізнесу і досить високого

рівня платоспроможного попиту населення. Країни, що розвиваються, в той же час стикаються з необхідністю реалізації антикризових заходів при відсутності необхідних для цього фінансових ресурсів.

РОЗДІЛ 2.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ НА ПЛАТІЖНИЙ БАЛАНС УКРАЇНИ

2.1. Дослідження умов формування платіжного балансу України

Платіжний баланс країни є відображенням стану її економіки та ефективності взаємодії з міжнародними партнерами. Таким чином, можна говорити про те, що на формування платіжного балансу значною мірою впливають як умови середині країни, так і загальні тенденції розвитку світової економіки.

Однією зі сфер економіки, стан якої знаходить пряме відображення у платіжному балансі є міжнародна торгівля товарами та послугами. Відповідно, успіх підприємств країни на зовнішніх ринках є важливою умовою для профіциту платіжного балансу. Виходячи з цього, можна сказати, що державна політика, націлена на стимулювання експорту і підвищення конкурентоспроможності товарів та послуг вітчизняних підприємств за кордоном, значно мірою визначає обсяги експорту країни і відповідно має безпосередній вплив на її платіжний баланс.

Також важливою умовою формування платіжного балансу країни є політика у сфері імпортозаміщення, тобто реалізація в країні комплексу заходів, які націлені на зниження імпорту шляхом стимулювання виробництва якісних вітчизняних аналогів. Якщо говорити про Україну, то, незважаючи на те, що ця тема досить широко обговорюється як науковцями, так і представниками владних структур, реальних заходів, які дозволили б говорити про ефективне імпортозаміщення в країні немає. Проте в умовах зростання курсу іноземної валюти, який часто супроводжує глобальні економічні потрясіння, імпортозаміщення відбувається автоматично як наслідок переорієнтації попиту на більш доступний за ціною вітчизняний продукт. Проте мова в даному випадку йде в основному про споживчий ринок, у той час як закупівля обладнання та якісної сировини навіть в умовах зростання курсу іноземної валюти все одно здійснюється за кордоном через відсутність в Україні якісних аналогів. Це призводить до збільшення вартості

імпорту та подальшого зростання експортних цін, таким чином збільшення курсу попри позитивний вплив на платіжний баланс у короткостроковій перспективі створює для країни стратегічні загрози.

Необхідно також відзначити, що на стан платіжного балансу країни значною мірою впливає кон'юнктура зовнішніх ринків, а також існуючі як у країні, так і за кордоном чинники формування попиту і пропозиції. Так, якщо на світовому ринку продукція спеціалізації країни представлена у надлишку, це призведе до зниження попиту і, відповідно, негативно відобразиться на платіжному балансі. І навпаки, у разі, якщо в країні вдалося виготовити достатню кількість товарів, у той час як пропозиція інших країн обмежена, це може привести до збільшення експорту і відповідно профіциту балансу товарів та послуг. Необхідно відзначити, що в Україні, яка у значній мірі спеціалізується на поставках на зовнішні ринки аграрної продукції, на експортні можливості підприємств може впливати ряд факторів об'єктивного характеру, наприклад погодні умови, і за їх несприятливості навіть за існування на світових ринках попиту на продукцію, забезпечити його з огляду на обмежені врожаї буде неможливо.

Розглядаючи умови формування платіжного балансу власне України, також необхідно акцентувати увагу на тому, що безсумнівно одним з факторів впливу на нього є ситуація, яка склалася внаслідок військових дій на сході країни, оскільки значна кількість підприємств, продукція яких орієнтована на поставки за кордон, знаходиться на тимчасово окупованих територіях. Зазначена ситуація негативно вплинула на платіжний баланс країни і цей вплив залишається відчутним і сьогодні.

Якщо говорити про баланс руху товарів і послуг, то друга його складова, а саме послуги, є не менш важливою для України ніж перша. Отже, ще однією умовою формування платіжного балансу є здатність країни надавати зарубіжним контрагентам високоякісні сервіси. Виходячи з цього, до факторів впливу на формування платіжного балансу належить також якість підготовки в країні фахівців, кваліфікація яких дозволить їм бути конкурентоспроможними на зовнішніх ринках. Це твердження ґрунтується на тому, що якщо в сфері виробництва продукції значна частка доданої вартості формується за рахунок

якості обладнання і сировини, з допомогою яких виробляється товар, то в сфері послуг якість визначається здебільшого кваліфікацією постачальника.

На наш погляд, факт значущості експортного потенціалу сфери послуг для платіжного балансу країни є прекрасною ілюстрацією того, що його формування залежить не тільки від якості зовнішньоекономічної політики, а також від інших процесів, які відбуваються в державі, зокрема освітньої політики, інтегрованості освіти і практики, розвитку інноваційної діяльності тощо.

Важливими складовими платіжного балансу є баланс первинних та вторинних доходів. На перший з них в значній мірі впливає соціальна політика у країні, зокрема існування або відсутність обмежень на працевлаштування, на рух капіталу та інвестиційну діяльність фізичних осіб. На баланс вторинних доходів у першу чергу впливає податкове законодавство, а також залученість країни у міжнародні проекти технічної допомоги.

Важливою складовою балансу первинних доходів є грошові перекази від населення, яке працює за кордоном. Ця стаття платіжного балансу є досить значущою, оскільки значна кількість жителів країни регулярно їздить за кордон для працевлаштування (як тимчасового, так і довгострокового) для того, щоб за рахунок коштів, зароблених там, забезпечити проживання своєї сім'ї в Україні.

Отже, можна сказати що соціальна політика є важливою умовою формування платіжного балансу, оскільки у разі, якщо соціальні умови в країні не сприятливі, відповідна стаття платіжного балансу буде рости через зростання кількості тих, хто шукатиме роботу за кордоном. На формування платіжного балансу впливає також система освіти в країні, оскільки у разі переїзду значної кількості студентів на навчання в інші країни, матиме місце зростання грошових переказів за кордон для фінансування проживання цих студентів в містах, де знаходяться їхні навчальні заклади. При цьому міграційна політика інших країн є також фактором формування платіжного балансу України, оскільки у разі, якщо ті країни, до яких направляються працівники з України, вітає їх переїзд і працевлаштування, потік громадян зростатиме.

Значний вплив на стан платіжного балансу країни має рух капіталу. Загалом, інвестиції є не тільки джерелом отримання фінансових коштів, але також і можливістю для бізнесу інтегруватися у глобальні ланцюги створення доданої вартості, тим самим заклавши передумови для довгострокового функціонування підприємства. При цьому певні побоювання викликає той факт, що найчастіше українські компанії займають у міжнародних виробничих мережах найнижчі ланки, забезпечуючи постачання сировини. І це при тому, що в країні існують достатні передумови для інтеграції в міжнародний бізнес на більш вигідних умовах.

Втім, виходячи з поточної ситуації, залучення інвестицій на будь-яких умовах позитивно позначається на економіці країни, оскільки дозволяє вітчизняним підприємствам функціонувати та розвиватися, забезпечувати робочі місця, що в кінцевому підсумку сприяє поліпшенню економічної ситуації в цілому. Якщо розглядати вплив інвестицій на економіку країни, відзначимо, що у платіжному балансі враховуються усі вхідні потоки капіталу, що є логічним попри численні дискусії про переваги інвестування у нові проекти. На нашу думку, вкладення в існуючі підприємства, особливо якщо подібна практика тягне за собою вдосконалення діяльності, розширення обсягів виробництва та впровадження сучасних практик ведення бізнесу, має значний позитивний вплив на економіку. Водночас інвестиції з нуля у нові проекти, які зазвичай створюють нові робочі місця, відкривають для бізнесу України нові горизонти.

Якщо говорити про інвестиційне середовище як умову формування платіжного балансу, необхідно відзначити, що на етапі глобальних криз зазвичай спостерігається значний відтік іноземного капіталу з приймаючих країни, що пов'язано з необхідністю материнської компанії акумулювати ресурси для забезпечення власної фінансової стабільності. У той же час зростання інвестицій зазвичай є першою ознакою виходу глобальної економіки з кризи, оскільки найчастіше відновлення фінансових вкладень за кордон свідчить про оптимістичні очікування у власників великого бізнесу.

Також вкрай важливим фактором формування платіжного балансу країни є її взаємовідносини з міжнародними фінансовими організаціями та рівень зовнішньої

заборгованості. Для України або багатьох країн зі слабкою економікою кошти, отримані від міжнародних фінансових інституцій, є надзвичайно важливими для забезпечення стабільного фінансування економіки. Проте проблемою можна назвати те, що в Україні отримані кредити часто використовуються для покриття соціальних потреб, що посилює проблему зовнішньої заборгованості та має негативний вплив на платіжний баланс країни.

Важливу роль у регулюванні середовища формування платіжного балансу країни відіграє діяльність неурядових інституцій, у тому числі Українського національного комітету Міжнародної Торгової Палати (ICC Ukraine) [13], уповноваженого Світовою організацією бізнесу представляти в Україні сучасні тенденції бізнесу та сприяти розвитку міжнародного співробітництва.

Організацію було створено у 1998 році, і сьогодні вона об'єднує національні та міжнародні компанії, що працюють у різних сферах господарства. Місією ICC Ukraine є сприяння розвитку міжнародної торгівлі та інвестицій із впровадженням кращих світових практик. Однією зі стратегічних цілей інституції є створення сприятливого бізнес-середовища для сталого розвитку та процвітання, що опосередковано впливає і на стан платіжного балансу держави. Головний напрямок діяльності ICC Ukraine – міжнародне співробітництво, створення умов для інтеграції українського бізнесу до міжнародної бізнес-спільноти також сприяє посиленню позицій українських експортерів на зовнішніх ринках та забезпеченню надходження іноземних інвестицій, що має значний вплив на ефективність ЗЕД країни і, відповідно, її платіжний баланс.

Керівництво ICC Ukraine бере участь в громадських радах Міністерств, роботі двосторонніх міжурядових Комісій з питань торгово-економічного співробітництва, взаємодіє з комітетами Верховної Ради України, має авторитет серед Посольств іноземних держав в Україні. Організація надає сприяння компаніям в особистих зустрічах з Послами, торговими радниками та представниками іноземних бізнес-асоціацій в Україні. Окрім цього, експерти ICC-Ukraine мають великий досвід роботи у реальному секторі економіки та центральних органах виконавчої влади України, що забезпечує високу

ефективність надання ними професійних консультаційних послуг та виконання маркетингових досліджень.

За рахунок налагодження комунікацій зі штаб-квартирою ІСС організація ефективно здійснює пошук партнерів для своїх членів, що також має вплив на показники платіжного балансу.

Однією з програм ІСС Ukraine є програма «Партнерство країн», що полягає у сприянні розвитку зовнішньоекономічної діяльності через мережу партнерів у 94 країнах світу, проведення бізнес-форумів; інформаційно-аналітична підтримка. Зазначена програма дозволяє українським виробникам та провайдером послуг знаходити партнерів за кордоном, що опосередковано впливає на покращення показників сальдо торговельних операцій платіжного балансу.

Необхідно відзначити, що усі розглянуті нами умови визначають перебіг операцій, які потім знаходять своє відображення у платіжному балансі країни, у той час яка країною можуть також реалізуватися заходи, які прямо впливають на стан платіжного балансу. Зокрема, важливим фактором, що прямо впливає на платіжний баланс країни, є дії центрального банку або іншого органу, відповідального за валютну політику. З метою регулювання платіжного балансу держава в особі уповноважених органів може реалізувати заходи, які націлені на зниження або збільшення курсу національної валюти, що, відповідно, матиме істотний вплив на показники платіжного балансу. Окрім цього, країна може вводити прямі обмеження на окремі операції, що також безпосередньо впливатиме на окремі статті балансу.

Таким чином, якщо узагальнити все викладене вище, то можна констатувати, що серед чинників, які впливають на формування платіжного балансу, є такі, які прямо впливають на його стан, а також ті, які впливають на нього опосередковано - це соціальна, освітня, інноваційна, міграційна політики, а також секторальні економічні політики, які визначають умови здійснення експорту та імпорту, залучення іноземного капіталу та інвестування за кордон, а також створюють причини для міжнародної міграції. Також чинники формування платіжного балансу можна поділити на внутрішні, тобто ті, які формуються всередині країни, і

зовнішні, які можуть проявлятися як на глобальному рівні, так і через дії конкретних контрагентів (рис. 2.1).

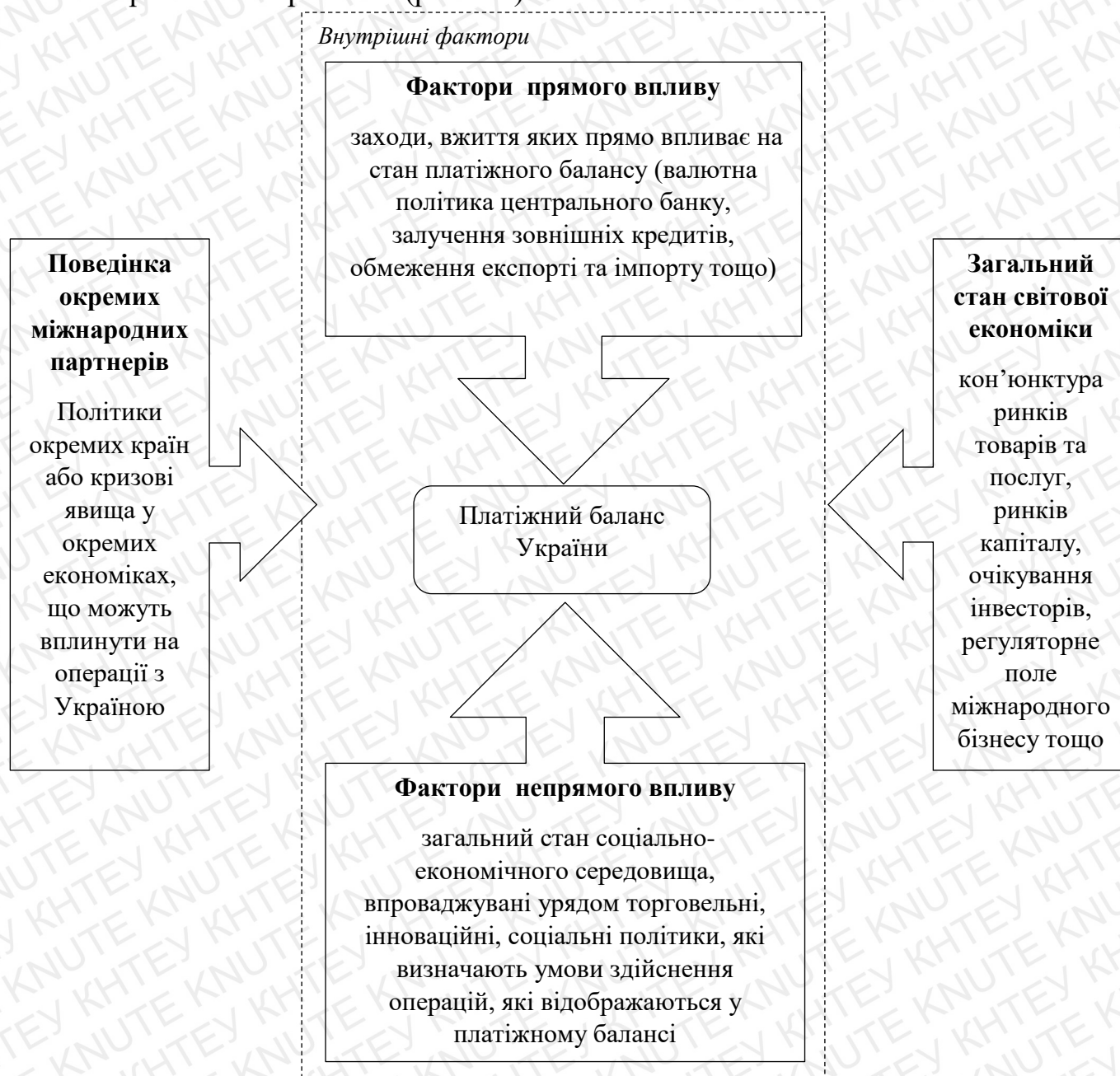

Рис. 2.1. Умови формування платіжного балансу України

Джерело: складено автором

Отже, на формування платіжного балансу України впливає значна кількість факторів як національного, так і міжнародного середовища, і, з огляду на значущість цього документу для країни, врахування усіх означених умов у процесі формування балансу та розробки коригуючих заходів для його покращення є надзвичайно важливим.

2.2. Оцінка впливу світової фінансової кризи на платіжний баланс України

За останні 20 років світ пережив 2 глобальні економічні кризи: перша з них, що припала на 2008-2009 роки, була обумовлена обвалом на фондових ринках США через банкрутство декількох великих фінансових компаній та неплатоспроможності людей, які взяли іпотечні кредити. З другою з них ми зіткнулися у 2020 році, коли світ охопила пандемія коронавірусу. При цьому наслідки цих двох криз для світової економіки і, відповідно, для України, та їх вплив на платіжний баланс був неоднаковим (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка показників платіжного балансу України у 2015 – 2020 рр., млн.

дол. США

Статті платіжного балансу	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
А. Рахунок поточних операцій	-5251	-12781	-1736	-3016	-10233	-14335	-16518	-4596	5 035	-1866	-3473	-6432	-4124	6224
Баланс товарів та послуг	-8131	-14368	-1957	-3982	-10145	-14346	-15634	-4606	-2 362	-6453	-8744	-11378	-12511	-1790
Баланс первинних доходів	-659	-1540	-2440	-2009	-3796	-2965	-3033	-1531	3 794	951	1648	1294	1924	4252
Баланс вторинних доходів	3539	3127	2661	2975	3708	2976	2149	1541	3 603	3 636	3623	3652	6463	3762
В. Рахунок операцій з капіталом	25	28	599	188	101	40	-60	400	456	92	-4	37	38	-3
С. Фінансовий рахунок	-14647	-9690	12589	-7859	-7677	-10120	-18601	9111	4 642	-3120	-6043	-9272	-10066	4231
Прямі інвестиції (сальдо)	-9218	-9903	-4654	-5759	7207	-7195	-4079	-299	407	-3794	-3684	-4460	-5212	950
Портфельні інвестиції (сальдо)	-5753	1280	1533	-4342	-1569	-4689	-8787	2700	-367	-293	-1800	-2080	-5134	829
Похідні фінансові інструменти (сальдо)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	329
Інші інвестиції (сальдо)	-156	-541	16053	3593	1878	3157	-6375	7243	4 263	392	-137	-1061	1474	3039
Помилки та упушення	-480	526	343	1351	971	1393	-640	533	-339	-575	422	1671	1194	916
D. Зведений баланс	9421	-3063	-13726	5031	-2455	-4175	2023	-13307	849	1346	2566	2877	5980	1990
Е. Резерви та пов'язані статті	9421	-3063	-13726	5031	-2455	-4175	2023	-13007	849	1346	2566	2877	5980	1990
Резервні активи	8980	1080	-5654	8460	-2455	-7594	-3552	-12404	6 016	2348	2673	2161	4386	2965
Кредити МВФ	-441	4143	6026	3429	0	-3419	-5575	903	5 167	1002	107	-716	-1594	975

Джерело: [14]

Як видно з таблиці, світова фінансова криза 2008 – 2009 рр. негативно позначилася на платіжному балансі країни. У 2008 році істотно збільшилося від'ємне сальдо поточного рахунку платіжного балансу (з -5251 млн. грн. до -12781 тис. грн.). Загалом, попри прояви глобальної кризи, експорт у 2008 році у цілому зріс на 35,9%, хоча істотне скорочення світового попиту та падіння цін обумовили стрімке зменшення поставок за кордон. При цьому імпорт товарів у 2008 році збільшився на 40,1%, причиною чого стало, у першу чергу, збільшення цін на енергоносії та сировину. Відзначимо, що як і у експорті наприкінці року мало місце скорочення обсягів придбання продукції за кордоном, що було пов'язано зі стрімким падінням курсу гривні та недоступністю кредитних ресурсів.

Як видно з представленої таблиці, у 2008 році Україна мала додатне сальдо фінансового рахунку, втім відбулося істотне його скорочення порівняно з попереднім роком (така тенденція пояснюється впливом коштів у останньому кварталі року у зв'язку з кризою на фінансових ринках усього світу, і, відповідно, високими обсягами повернення короткострокових кредитів нерезидентам та відтоком іноземної готівки з банківської системи) [15].

У 2009 році наслідки кризи спровокували подальший чистий відтік капіталу та загальмували зовнішню торгівлю. Зниження глобального попиту та цін на світових ринках призвели до суттєвого скорочення експорту (на 36,6%) [16], що на тлі зменшення обсягів імпорту внаслідок глибокої девальвації гривні та зниження внутрішнього попиту призвело до суттєвого скорочення обсягів зовнішньої торгівлі. Як наслідок негативне сальдо торгівлі товарами та послугами скоротилося з 14368 млн. дол. США. При цьому сальдо рахунку операцій з капіталом та фінансових операцій у 2009 році було від'ємним, що пов'язано з чистим погашенням зовнішньої заборгованості, а також низькими обсягами надходжень інвестицій. З огляду на те, що глобальна економічна криза припала на кінець року, у 2008 році зведений баланс все ще був додатним, у той час як дефіцит платіжного балансу у 2009 році становив 13762 млн. дол. США.

Погіршення показників платіжного балансу обумовило збільшення обсягів отриманих від міжнародних фінансових інституцій кредитних коштів. Зокрема

країною було залучено транші стабілізаційного кредиту за програмою standby Міжнародного валютного фонду у розмірі 3.1 млрд. СПЗ та кредити міжнародних організацій економічного розвитку (Світового банку, Європейського банку реконструкції та розвитку і Європейського інвестиційного банку) на 0.2 млрд. дол. США, а також використано частину від додаткового розподілу Спеціальних прав запозичень (1.2 млрд. СПЗ), здійсненого Міжнародним валютним фондом на користь України в межах її квоти. Усе зазначене дестабілізувало економіку України та обумовило подальше збільшення рівня її фінансової залежності.

Порівняно з ситуацією під час першої глобальної кризи, коронакриза мала зовсім інший вплив на економіку країни. Зокрема профіцит поточного рахунку платіжного балансу у 2020 році становив 6.2 млрд дол. США, що дорівнює 4 % ВВП. Така зміна порівняно з 2019 роком була обумовлена тим, що пандемія COVID-19 більшою мірою вплинула на скорочення імпорту товарів та послуг, порівняно з їх експортом (17,9% та 4,5% відповідно). Основним чинником скорочення експорту товарів стало зменшення зовнішнього попиту на чорні та кольорові метали, продукцію машинобудівної та деревообробної галузей. Скороченню експорту сприяло зменшення попиту на українську продукцію у країнах ЄС (порівняно з 2019 роком поставки зменшилися на 11,1%). Зменшення імпорту товарів на 14,2% було обумовлене у першу чергу зменшенням поставок енергоресурсів у 1,6 рази, що позитивно вплинуло на сальдо поточних операцій.

Профіцит торгівлі послугами порівняно з 2019 роком зріс на 3 млрд. грн., що також відбулося за рахунок вищих темпів скорочення імпорту послуг (у 1,5 рази) порівняно з експортом, причиною чого також стала пандемія COVID-19. Одним з ключових факторів, що обумовили зменшення імпорту послуг, стало скорочення імпорту туристичних та транспортних послуг. Водночас, експорт послуг зменшився за тими самими статтями, оскільки як і у випадку імпорту причиною скорочення стало закриття кордонів.

Профіцит балансу первинних доходів збільшився у 2020 році до 4,3 млрд дол. США за рахунок скорочення виплат за доходами від інвестицій. Від'ємне сальдо за доходами від прямих інвестицій скоротилося з 6,6 млрд дол. США до 2,7 млрд дол.

США, у той час як виплати дивідендів зросли та перевищили обсяг чистого прибутку підприємств з прямими інвестиціями.

Профіцит балансу вторинних доходів у 2020 році скоротився до 3.8 млрд дол. США. Обсяги приватних грошових переказів у 2020 році залишилися на рівні минулого року та становили 11.9 млрд дол. США. Водночас змінилася структура надходжень: обсяги переказів, що надійшли офіційними каналами, зросли на 22.7%. Насамперед це пов'язано зі зростанням обсягів заробітної плати, яку українці отримують з-за кордону, на 27.4%. Іншим чинником зростання переказів через банки та міжнародні платіжні системи була переорієнтація на використання офіційних каналів в умовах пандемії COVID-19. Водночас унаслідок уведення карантинних обмежень та тимчасового закриття кордонів обсяги переказів неформальними каналами зменшилися на 23.9%.

Чистий відплив прямих іноземних інвестицій у 2020 році становив 950 млн дол. США. Інвестиції в акціонерний капітал (крім реінвестування доходів) зменшилися до 0.8 млрд дол. США, а чисті виплати за кредитами прямого інвестора становили 27 млн дол. США. Чисте збільшення зовнішньої позиції банківської системи за операціями з портфельними та іншими інвестиціями становило 2.0 млрд дол. США та зумовлювалося такими чинниками: збільшенням чистої зовнішньої позиції за статтею “валюта і депозити”; чистим погашенням євробондів; чистим зменшенням зовнішньої заборгованості за кредитами та позиками; чистою купівлею банками цінних паперів нерезидентів.

Чисте збільшення зовнішньої позиції реального сектору становило 3.1 млрд дол. США. Це стало результатом дії таких різноспрямованих чинників: зростання обсягів готівкової валюти поза банками; зменшення заборгованості за кредитами та позиками; збільшення чистої зовнішньої заборгованості за торговими кредитами; чистого надходження коштів від розміщення єврооблігацій.

У цілому за 2020 рік зведений платіжний баланс сформувався з профіцитом 2.0 млрд дол. США (у 2019 році – 6.0 млрд дол. США). Формування профіциту зведеного балансу разом із чистими залученнями від МВФ (975 млн дол. США)

зумовили зростання міжнародних резервів до 29.1 млрд дол. США, що забезпечує фінансування імпорту майбутнього періоду протягом 4.8 місяця [17].

За прогнозами глобальна економіка й надалі зростатиме завдяки поживленню світової торгівлі та заходам стимулювання в умовах поширення вакцинації та зняття карантинних обмежень. Інфляція у світі після стрімкого зростання поступово сповільниться. Однак усе ще порушені глобальні ланцюги постачання стримували нарощування виробництва та призвели до накопичення незавершених замовлень. У результаті попит усе ще випереджав пропозицію, а середні закупівельні ціни суттєво зросли.

Глобальна цінова кон'юнктура для України після стрімкого поліпшення в першому півріччі 2021 року надалі поступово погіршуватиметься. Прискорене зростання пропозиції навіть за високого попиту поступово стабілізуватиме світові ціни на більшість товарних груп. Однак через посилення контролю за викидами у світі (внаслідок активізації виконання Паризької кліматичної угоди) середньостроковий рівень цін на більшість товарів буде вищим порівняно з попередніми роками.

Таким чином, можна зробити висновок, що глобальні економічні потрясіння безперечно мають значний вплив на економіку України і, відповідно, на стан її платіжного балансу. Втім залежно від природи глобальних криз цей вплив є неоднаковим.

Спільним для розглянутих нами явищ є вплив іноземних інвестицій, що пов'язано з бажанням зарубіжних інвесторів знизити свої ризики в умовах невизначеності. Окрім цього, для забезпечення стійкості материнських компаній іноземні інвестори, які уже працюють на певному ринку, у кращому випадку зменшують фінансування (якщо проекти ще не повністю реалізовані), а у гіршому – повністю його призупиняють до поліпшення економічної ситуації.

Також в умовах обох криз, хоч і з дещо різних причин, відбулося скорочення зовнішньої торгівлі, при чому з істотнішим скороченням імпорту порівняно з експортом. Натомість баланс первинних та вторинних доходів у 2020 році на

відміну від 2009 року був позитивним, що обумовила наявність позитивного сальдо поточних операцій.

Необхідно відзначити, що переважна частина країн пережила коронакризу істотно краще за глобальну кризу 2008 – 2009 років, що у тому числі з тим, що бурхливий розвиток пандемії обумовив бурхливий розвиток таких галузей як охорона здоров'я, ІТ, що компенсувало негативний вплив на економіку скорочення у інших сферах. Україна окрім іншого винесла уроки з попередньої глобальної, а також національної кризи 2014 – 2015 рр., забезпечивши стабільне функціонування фінансового сектору. Як наслідок, бізнес не зіткнувся з кризою ліквідності, і в цілому рівень економічного спаду був менший за очікуваний.

Аналізуючи динаміку платіжного балансу, необхідно відзначити, що глобальні фінансові потрясіння не є основним фактором проблем України з платіжним балансом, оскільки його дефіцит періодично мав місце протягом останніх 20-ти років (рис. 2.2).

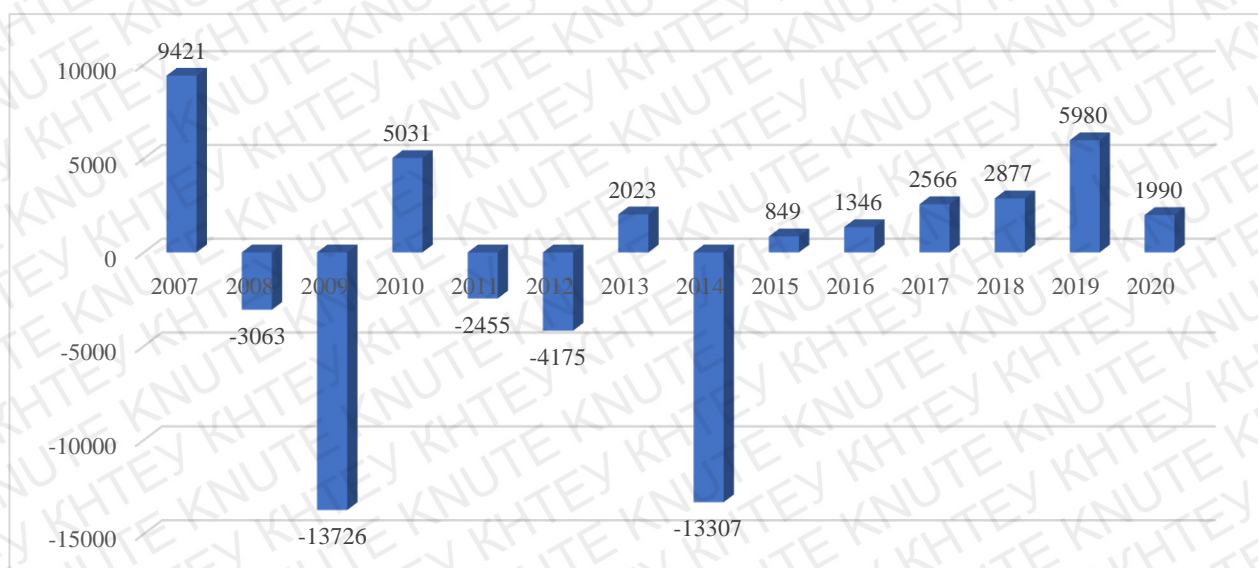

Рис. 2.2. Зведений платіжний баланс України у 2007- 2020 рр., млн. дол. США

Джерело: [18]

У цілому, здійснений аналіз дозволяє зробити висновок, що внутрішні фактори мають більш суттєвий вплив на стан платіжного балансу України, і уроки попередніх років дозволили Україні вжити адекватні ситуації заходи для

недопущення стрімкого погіршення платіжного балансу в умовах глобального економічного спаду.

Висновки до розділу 2

Серед чинників, які впливають на формування платіжного балансу, є такі, які прямо впливають на його стан (у даному випадку мова йде про валютну політику, обмеження експорту або імпорту, заборону здійснення інвестиційних операцій тощо, що одразу відображається на платіжному балансі), а також ті, які впливають на нього опосередковано - це соціальна, освітня, інноваційна, міграційна політики, а також секторальні економічні політики, які визначають умови здійснення експорту та імпорту, залучення іноземного капіталу та інвестування за кордон, а також створюють причини для міжнародної міграції. Також чинники формування платіжного балансу можна поділити на внутрішні, тобто ті, які формуються всередині країни, і зовнішні, які можуть проявлятися як на глобальному рівні, так і через дії конкретних контрагентів.

Глобальні економічні потрясіння безперечно мають значний вплив на економіку України і, відповідно, на стан її платіжного балансу. Втім залежно від природи глобальних криз цей вплив є неоднаковим.

Одним з ключових проявів впливу глобальної кризи на платіжний баланс є вплив іноземних інвестицій, що пов'язано з бажанням зарубіжних інвесторів знизити свої ризики в умовах невизначеності. Також характерним є скорочення зовнішньої торгівлі. Втім внутрішні фактори мають більш суттєвий вплив на стан платіжного балансу України, про що свідчить стрімке погіршення його у 2014 році, криза якого не була глобальною, постійне коливання сальдо навіть у відносно стабільні роки, а також позитивне сальдо за результатами кризового 2020 року.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ НІВЕЛЮВАННЯ НЕГАТИВНОГО ПЛИВУ КРИЗИ НА ПЛАТІЖНИЙ БАЛАНС

3.1. Обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення платіжного балансу України

Як зазначалося у попередніх розділах роботи, платіжний баланс країни є прямим відображенням ефективності її міжнародних зв'язків, таким чином його вдосконалення тісно пов'язано з реалізацією заходів у сфері підвищення ефективності взаємодії країни з зарубіжними партнерами. До інструментів впливу на платіжний баланс України можна віднести стимулювання експорту, реалізацію політики імпортозаміщення, заходи підвищення інвестиційної привабливості країни. Окрім цього, необхідним є створення у країні системи раннього виявлення ознак кризи з метою вжиття регулюючих заходів.

Аналіз, здійснений у попередньому розділі, дозволяє говорити про складність реалізації в Україні цілеспрямованих заходів, націлених на вдосконалення платіжного балансу, оскільки економіка держави є дуже слабкою, а реалізація заходів у сфері стимулювання експорту чи імпортозаміщення, по-перше, вимагає фінансування, а по-друге може мати негативні наслідки для економічної системи (у випадку, якщо заходи будуть результативними, у країні спостерігатиметься істотне зростання обсягів іноземної валюти, що призведе до посилення гривні, що, у свою чергу, зробить експорт менш ефективним).

На наш погляд, однією з основних проблем України є відсутність чіткої координації дій між різними органами, відповідальними за реалізацію заходів у різних сферах господарства. Немає бачення кінцевого результату, який має бути досягнутий, таким чином кожен орган управління виходить зі своїх індивідуальних цілей, у той час як заходи, які вживаються, можуть бути націлені на реалізацію протилежних завдань. Така ситуація у значній мірі пов'язана з тим, що зі зміною очільників органів державної влади, часто відбувається зміна курсу, оскільки попередні заходи не довели свою ефективність. На нашу думку, такий підхід є абсолютно невірним, оскільки у ситуації, яка склалася, досягнення позитивного

результату можливе лише за умови тривалого впровадження цілеспрямованих заходів, націлених на досягнення конкретної мети. Таким чином, першочерговим завданням у сфері вдосконалення платіжного балансу вважаємо формування стратегії економічного розвитку, сформованої на основі ретельного аналізу сильних та слабких сторін держави, та реальної оцінки її можливостей.

Розглядаючи напрями вдосконалення платіжного балансу, необхідно розуміти, що його покращення не має бути основною метою – заходи країни повинні спрямовуватися на зміну системи міжнародних відносин таким чином, щоб вони стали більш ефективними. Окрім цього, точкове покращення платіжного балансу не можна вважати позитивним симптомом – лише тривала тенденція може вважатися свідченням вирішення існуючих проблем. Відповідно виключно системні реформи, націлені на докорінну трансформацію філософії економічного розвитку країни, можуть забезпечити досягнення позитивного результату.

Сьогодні Україна обмежена у можливості приймати автономні рішення з огляду на високий рівень залежності від міжнародних кредиторів. Значна кількість рішень, які мають бути прийняті, є непопулярними, і можна очікувати, що вони негативно вплинуть на експортерів (з огляду на істотне збільшення собівартості їх продукції), а також на інвестиційну привабливість країни (зважаючи на втрату державою вартісних конкурентних переваг). Водночас низка вимог, які має виконати країна, зокрема вирішення питань з корупцією, верховенством права, однозначно матимуть позитивний вплив на позиції країни у системі міжнародних економічних відносин, довіру до неї зарубіжних партнерів та власного населення (що, на наш погляд, є однією з ключових передумов розвитку економіки держави). Таким чином, важливим є виконання у першу чергу тих заходів, які можуть позитивно вплинути на розвиток України. Попри різні погляди на співпрацю з міжнародними фінансовими організаціями, не можна не погодитися з тим, що у нинішніх умовах альтернативи для країни не існує, і також з твердженням, що частина умов, які висуваються кредиторами, націлена на вирішення тих проблем, що суттєво знижують можливості країни ефективно розвиватися.

Одним з найважливіших напрямків діяльності держави щодо вдосконалення платіжного балансу має стати, на наш погляд, експортоорієнтоване імпортозаміщення, яке дозволить у кінцевому результаті оптимізувати сальдо руху товарів. Під цим терміном ми розуміємо державну політику стимулювання розвитку тих галузей, товари (або послуги) яких Україна сьогодні імпортує з-за кордону, втім за умови покращення їх якості має потенціал не лише для задоволення внутрішнього попиту за рахунок національного продукту, а й для його експорту за кордон. Для цього необхідно у першу чергу визначити, у яких галузях Україна має сьогодні кваліфікаційні, ресурсні чи будь-які інші переваги, які не реалізовані повною мірою. Після цього має бути здійснено аналіз світових ринків на предмет попиту на ті товари та послуги, які держава потенційно може виготовляти, проведено порівняння продукції галузі на нинішньому етапі з тою, що користується попитом як серед вітчизняних споживачів, так і за кордоном. Наступним етапом є виявлення факторів, які не дозволяють вітчизняним підприємствам виготовляти конкурентоспроможну на внутрішньому та на зовнішніх ринках продукцію, на основі якого має формуватися програма підтримки галузі.

Водночас при виборі пріоритетних галузей важливо виходити з довгострокових цілей, при чому не лише економічного характеру. Так, наприклад, при усій привабливості аграрного сектору, держава має пам'ятати, що нещадна експлуатація угідь має негативний вплив на родючість ґрунтів, і, відповідно, навіть попри наявність швидких результатів у перспективі така поведінка пов'язана зі значними ризиками. Політика держави має базуватися на досягненні довгострокових ефектів, а не мати на меті покращення окремих економічних показників у короткостроковій перспективі.

Експортною стратегією України на 2017 – 2021 рр. визначено, що пріоритетними галузями для розвитку експорту у країні є: інформаційні та комунікаційні технології, креативні індустрії, до яких, зокрема, належать легка промисловість, індустрія моди, аудіовізуальні послуги. Культура та цифрові

послуги, реклама та PR, туризм, технічне обслуговування та ремонт повітряних суден, машинобудування, харчова та переробна промисловість [19].

Відзначимо, що пріоритети, визначені документом, видаються нам достатньо обґрунтованими, оскільки безперечно за адекватної підтримки країна може досягти успіхів у їх розвитку. Окрім цього, характерним є те, що цим документом чи не вперше визнано можливим концентрування зусиль країни не на нарощенні промислового виробництва, а на розвитку сфери послуг. Підтримуємо зазначений підхід, оскільки вважаємо, що саме у зазначених галузях, вхід у які потребує значно менших інвестицій порівняно з промисловим виробництвом, якість послуги залежить у значній мірі від кваліфікації та креативності надавача, а не від існуючих технологій, Україна має більше можливостей реалізувати свій потенціал.

Важливо взяти до уваги такі аспекти: держава не має можливості забезпечити підтримку усіх галузей: пріоритети державної політики повинні бути чітко визначені і залишатися сталими до досягнення поставленої мети. За умови постійної зміни векторів підтримки така політика не матиме позитивного ефекту.

Також необхідно брати до уваги, що суб'єктами виробництва товарів та послуг є здебільшого підприємства, які знаходяться у державній власності, а отже нав'язати їм діяльність за певним шаблоном неможливо. Таким чином, завданням Уряду є формування таких умов, у яких підприємства були б зацікавлені у підвищенні якості продукції, її приведення до міжнародних стандартів з одночасним врахування специфіки національного ринку (для забезпечення поступового скорочення імпорту).

Важливо, щоб політика імпортозаміщення у країні не полягала у реалізації цілеспрямованих дій щодо обмеження поставок в Україну певних товарів та примусовій їх заміні на вітчизняні аналоги нижчої якості. Це негативно позначиться на конкурентоспроможності держави, посилить її відставання від розвинутих країн, а також зробить неможливим експорт зазначеної продукції на зовнішні ринки.

Також відзначимо, що з огляду на високий рівень залежності країни від імпорту енергоресурсів, а також необхідність здійснення поставок в Україну тих товарів,

які у державі не виготовляються, істотно зменшити імпорт у короткостроковій перспективі не вдасться. Втім за умови зменшення імпорту послуг та скорочення поставок з-за кордону товарів легкої та харчової промисловості з нарощенням обсягів їх експорту, покращення показників платіжного балансу матиме місце.

Окремим напрямком діяльності держави у контексті покращення показників платіжного балансу є підвищення інвестиційної привабливості, що може бути досягнуто шляхом забезпечення макроекономічної стабільності. Не можна заперечувати, що певні кроки у цьому напрямку уже зроблені, підтвердженням чого є достатньо помірною реакція економіки на виклики коронакризи, втім падіння економіки все ще залишається значним, таким чином країні доцільно продовжувати розпочаті реформи. Окрім цього невисока інвестиційна привабливість на нинішньому етапі пов'язана з відсутністю належного захисту інвесторів, існуванням корупційних схем, які істотно погіршують конкурентну ситуацію на ринку та ускладнюють процес виходу нових підприємств на ринки. Зазначені проблеми, гальмуючи приплив у країну коштів іноземних інвесторів, негативно впливають у тому числі на показники платіжного балансу.

Важливо брати до уваги те, що платіжний баланс країни не залежить виключно від зусиль країни – поведінка міжнародних партнерів також має істотний вплив на його стан та структуру. Зокрема, покращення показників балансу спостерігається за умови істотного зростання попиту на продукцію, поставки якої країна здійснює на зовнішні ринки, або ж у випадку зростання світових цін. Відповідно, якщо імпортна ціна ключових товарів, які держава закуповує за кордоном, зменшується, це також відображається на показниках платіжного балансу.

Узагальнюючи викладене, доходимо висновку, що ключовими завданнями на шляху вдосконалення платіжного балансу України є реалізація заходів у сфері експортоорієнтованого імпортозаміщення, зокрема у таких галузях як інформаційні та комунікаційні технології, легка промисловість, індустрія моди, аудіовізуальні послуги, цифрові послуги, реклама та PR, туризм, технічне обслуговування та ремонт повітряних суден, машинобудування, харчова та переробна промисловість; покращення інвестиційного клімату, зокрема вирішення

існуючих проблем у сфері прозорості судової системи, боротьби з корупцією, верховенства закону. Окрім цього, у контексті погіршення стану платіжного балансу на етапі кризи необхідним є формування у країні системи раннього виявлення зовнішньоекономічних криз для реалізації заходів, які дозволять стримати їх негативний вплив на економіку і, відповідно, платіжний баланс держави. Важливим напрямом дій залишається також забезпечення узгодженості дій органів державного управління для забезпечення економічного розвитку держави, а також координація ініціатив Уряду з інтересами бізнесу. Координатором цього процесу може стати ICC Ukraine, що може представляти позицію вітчизняних та міжнародних компаній на обговореннях стратегій та політик, які формуються у державі (рис. 3.1).

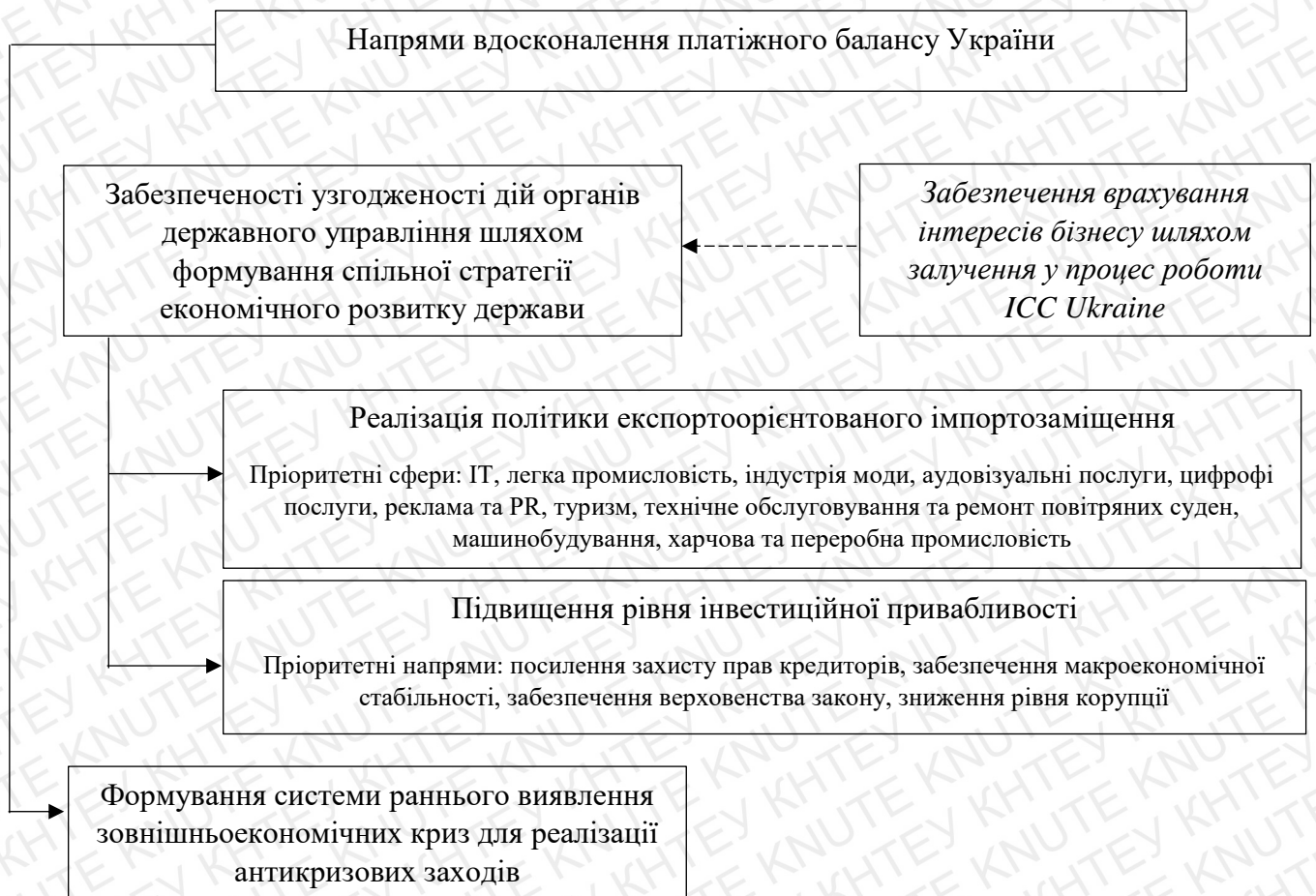

Рис. 3.1. Напрями вдосконалення платіжного балансу України

Джерело: складено автором

Утримання платіжного балансу у рівноважному стані – вкрай складна задача, і, відповідно, визначати у якості цілі державної політики саме цю мету недоцільно.

Не має сенсу також орієнтуватися на постійне досягнення профіциту, оскільки істотне переважання експорту над імпортом має певні наслідки для економіки. З огляду на це, цільовим орієнтиром може бути недопущення перевищення дефіцитом рівноважного сальдо поточного рахунку. На думку експертів, значний дефіцит поточного рахунку або його стрімке розширення є одними з найпоширеніших сигналів щодо вразливості зовнішньоекономічної позиції країни та високої вірогідності валютної кризи. Для України за розрахунками Національного банку за даними 2020 року рівноважним є сальдо -2,6% від ВВП, і протягом останніх років воно коливається на рівні 2,5 – 3% (рис. 3.2).

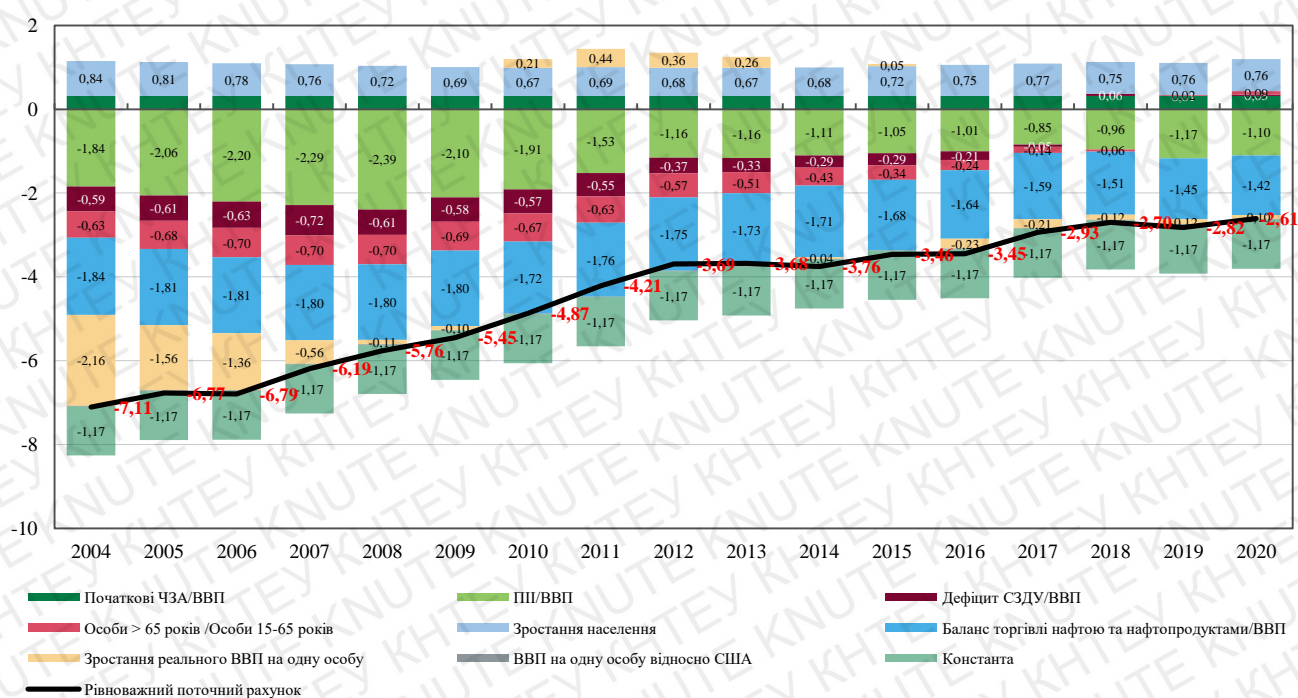

Рис. 3.2. Оцінка рівноважного поточного рахунку України та внески чинників, % ВВП

Джерело: [20]

Як видно з представленою рисунком, існує тенденція до скорочення рівноважного сальдо поточного рахунку, що вказує на те, що запропоновані нами заходи, націлені на зменшення дефіциту торгового балансу, є релевантними.

3.2. Прогнозна оцінка наслідків впровадження запропонованих заходів

Здійснюючи прогнозу оцінку наслідків впровадження наданих нами рекомендацій, відзначимо, що спрогнозувати показники платіжного балансу на

довгострокову перспективу неможливо, зважаючи на те, що на нього впливає значна кількість чинників, передбачити тенденції зміни яких вкрай важко. Навіть Національний банк України – орган, відповідальний за формування цього документу, робить припущення щодо вірогідної зміни окремих показників платіжного балансу максимум на 1-2 роки, обґрунтовуючи при цьому найбільш вірогідний сценарій.

Здійснюючи прогнозування результатів впровадження наданих рекомендацій, нами було використано прогноз Національного банку України, скорегований на очікуваний вплив впровадження запропонованих нами заходів.

У першу чергу, необхідно відзначити, що в основу існуючого прогнозу покладено припущення про те, що протягом наступних років відбуватиметься зростання відкладеного через коронакризу імпорту, у той час як експортна сфера, яка протягом пандемії коронавірусу залишалася достатньо стійкою до кризових явищ, буде розвиватися повільнішими темпами. Аналітики очікують, що уже у 2021 році Україна повернеться до дефіцитного платіжного балансу, і така тенденція зберігатиметься і надалі (до 2023 року), причиною чого стане відновлення попиту на імпортні товари та послуги, придбання яких було відкладене внаслідок пандемії. Національний банк очікує, що у 2021 році дефіцит поточного рахунку платіжного балансу складатиме 0,4% ВВП, причиною чого є зростання внутрішнього попиту, у тому числі на імпорт туристичних послуг. Навіть за умови сприятливих умов торгівлі та високих урожаїв зернових вплив окреслених вище чинників буде компенсовано лише частково [20].

За прогнозами за умови збереження існуючих підходів до міжнародних зв'язків країни у 2022–2023 роках ситуація буде погіршуватися, зокрема матиме місце збільшення дефіциту поточного рахунку. Причиною цього стане збільшення споживчого та інвестиційного імпорту, погіршення умов торгівлі, подальшого зростання обсягів закордонних подорожей українців (імпорт туристичних послуг) та очікуване зниження доходів від транзиту газу.

Негативний вплив на показники платіжного балансу України протягом наступних років матиме те, що збільшення експорту визначатиметься здебільшого

ціновим фактором. Таким чином, зростання обсягів експорту, яке відбулося у 2021 році, з високою вірогідністю буде нівельоване у 2022 – 2023 рр. падінням світових цін.

У той самий час експерти прогнозують, що у 2021–2023 роках імпорт зростатиме у першу чергу у його неенергетичній частині. Причиною цього є подальше швидке відновлення внутрішнього попиту на тлі зростання реальних доходів населення, достатньо високі результати підприємств, які працюють у сфері експорту, укріплення гривні. Також імпорт протягом наступних років буде зростати з огляду на значний попит на продукцію хімічної промисловості (мова йде про фармацевтичні препарати), оскільки пандемія коронавірусу усе ще не подолана [20]. Зауважимо також, що в основу прогнозу Національного банку України закладено поступове зменшення залежності від імпорту енергоресурсів, що, на наш погляд, можна вважати оптимістичним сценарієм.

Якщо говорити про прогноз динаміку зовнішньої торгівлі послугами, то очікується, що експорт у зазначеній сфері буде перевищувати імпорт, втім певне скорочення позитивного сальдо відбуватиметься за рахунок збільшення імпорту послуг, пов'язаних з закордонними мандрівками. Прогнозне сальдо торговельного балансу та поточного рахунку платіжного балансу представлено на рис. 2.3.

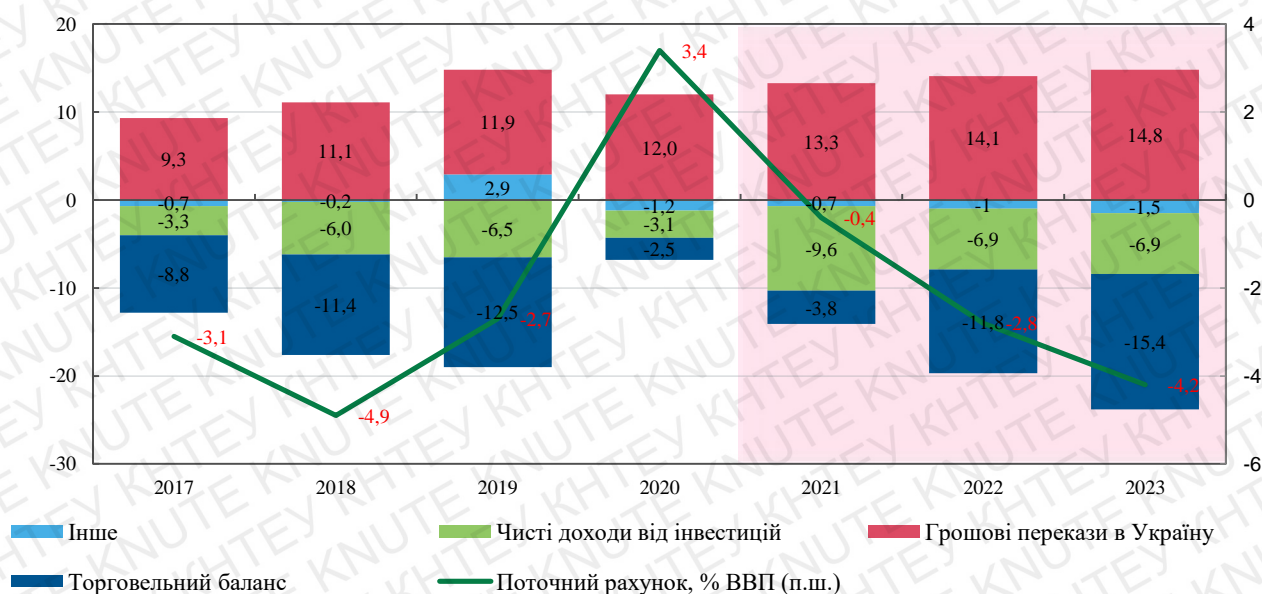

Рис. 2.3. Прогнозні показники торгового балансу та поточного рахунку платіжного балансу України у 2021 – 2023 рр., млрд. грн.

Джерело: [21]

Традиційними лідерами нематеріальної сфери України залишатимуться ІТ-послуги, експорт яких не припинявся і у період кризи. Нинішня ситуація у світі створила передумови для зростання попиту на інформаційні та цифрові послуги в усьому світі, і наявна у вітчизняних провайдерів кваліфікація та конкурентоспроможні ціни істотно збільшують можливості для українських компаній закріпитися на світовому ринку та нарощувати економічний потенціал за рахунок реалізації численних проектів за кордоном.

Водночас за умови впровадження наданих нами рекомендацій у 2022-2023 роках можна очікувати зростання до 5% понад існуючий прогноз обсягів експорту товарів та послуг, а також відповідне скорочення обсягу імпорту у тих галузях, які будуть підтримуватися державою. Зважаючи на те, що у 2020 році, за даними статистики, експортна квота складала 37,9%, співвідношення імпорту до ВВП – 38,1%, зміна обсягів торговельних потоків призведе до скорочення дефіциту поточного балансу порівняно з існуючим прогнозом щонайменше на 1% у 2022 році та 2% у 2023 році (рис. 2.4).

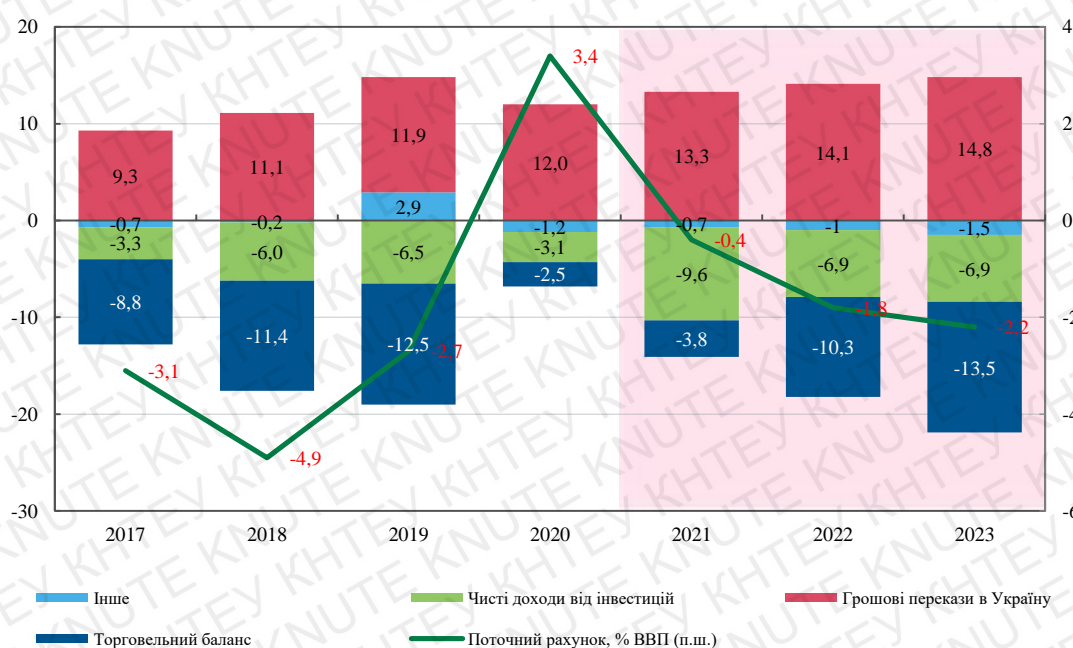

Рис. 2.4. Прогнозні показники торгового балансу та поточного рахунку платіжного балансу України у 2021 – 2023 рр. за умови впровадження наданих рекомендацій, млрд. грн.

Джерело: розрахунки автора на основі [21]

На перший погляд, такі показники динаміки є незначними, втім у результаті одночасне нарощування обсягів поставок за кордон та скорочення імпорту призведе до утримання дефіциту на рівні рівноважного сальдо.

Грошові перекази у 2021 році за попередніми даними зростуть на 11%, що пов'язано зі швидкими темпами вакцинації у світі і, зокрема, в ЄС, що є ключовим партнером України. Зазначене робить можливим відновлення економічної активності, яка дозволяє заробітчанами здійснювати грошові перекази. У той самий час протягом наступних років очікується зменшення темпів зростання грошових переказів в Україну, що пов'язано з такими чинниками як гальмування темпів економічного відновлення, а також поступовим зниженням попиту на робочу силу з іноземних країн. Водночас експерти очікують на достатньо значні обсяги репатріації дивідендів, що пов'язано з високими післякризовими результатами діяльності міжнародних компаній. Загалом, Національний банк України очікує, що до кінця цього року міжнародні резерви досягнуть мінімально достатнього рівня, передумовою чого стане виконання Україною умов програми МВФ, а також залучення коштів від приватного та бізнес сектору [21] (рис. 2.5).

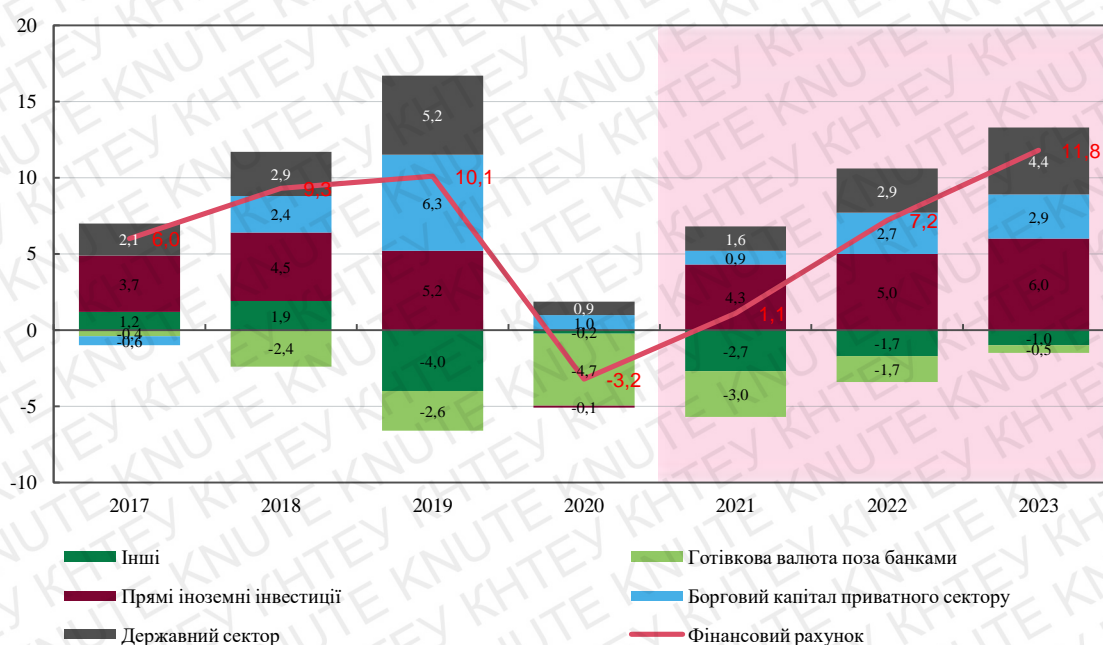

Рис. 2.5. Прогнозні показники фінансового рахунку платіжного балансу України у 2021 – 2023 рр., млрд. грн.

Джерело: [21]

Досить важко прогнозувати, який вплив реалізація наданих нами пропозицій справить на розвиток державного сектору, обсяги готівки поза банками, борговий капітал приватного сектору, оскільки на зазначені показники в значній мірі впливає політика центрального банку, проте очікуємо, що вирішення проблем, які гальмують приплив іноземних інвестицій справить позитивний вплив на платіжний баланс України. На нашу думку, окрім прямого впливу, пов'язаного власне зі збільшенням обсягу коштів, які потрапляють у країну, активізація інвестиційної діяльності сприятиме покращенню якості вітчизняних товарів та послуг, що справить позитивний вплив на позиції українських виробників та провайдерів послуг на зовнішніх ринках, а також збільшить попит на власну продукцію всередині країни, що призведе до скорочення імпорту. Також іноземні інвестиції – це нові технології, практики менеджменту, сучасні ідеї та підходи до ведення бізнесу. Усе перелічене надзвичайно важливе для країни, оскільки визначає якість її бізнес-середовища і, як наслідок, конкурентоспроможність на міжнародному рівні.

За умови впровадження наданих рекомендацій очікуємо, що обсяг залучених інвестицій понад існуючий прогноз збільшиться на 10% у 2022 році та 15% у 2023 році, відповідно матиме місце також зростання фінансового рахунку платіжного балансу (рис. 2.6).

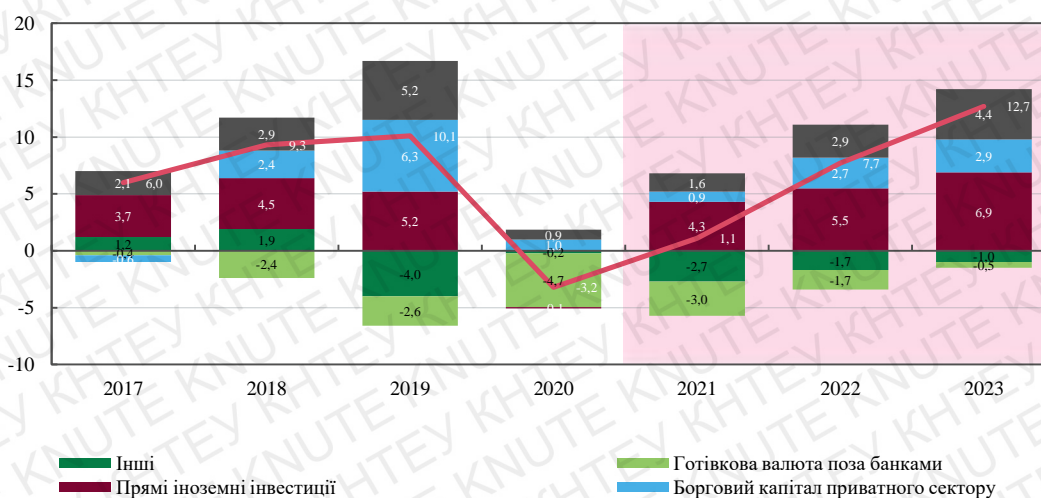

Рис. 2.5. Прогнозні показники фінансового рахунку платіжного балансу України у 2021 – 2023 рр., млрд. грн.

Джерело: розрахунки автора на основі [21]

Відзначимо, що попри те, що здійснені нами розрахунки не дозволяють точно спрогнозувати зміну показників платіжного балансу, оскільки вони базуються на припущеннях, які можуть не реалізуватися, вони тим не менш дозволяють оцінити ступінь впливу зміни зовнішньоторговельної та інвестиційної політики на платіжний баланс України. З огляду на існування значної кількості різноманітних проблем, які Україна має вирішувати, досить складно буде синхронізувати діяльність усіх суб'єктів державного управління для досягнення спільної мети. Водночас вважаємо, що саме цей захід має стати першочерговим, при чому для забезпечення його максимальної ефективності прийняття рішень має здійснюватися з врахуванням інтересів бізнесу, що може бути забезпечено у співпраці з ICC Ukraine.

Висновки до розділу 3

Ключовими завданнями на шляху вдосконалення платіжного балансу України є реалізація заходів у сфері експортоорієнтованого імпортозаміщення, зокрема у таких галузях як інформаційні та комунікаційні технології, легка промисловість, індустрія моди, аудіовізуальні послуги, цифрові послуги, реклама та PR, туризм, технічне обслуговування та ремонт повітряних суден, машинобудування, харчова та переробна промисловість; покращення інвестиційного клімату, зокрема вирішення існуючих проблем у сфері прозорості судової системи, боротьби з корупцією, верховенства закону. Окрім цього, у контексті погіршення стану платіжного балансу на етапі кризи необхідним є формування у країні системи раннього виявлення зовнішньоекономічних криз для реалізації заходів, які дозволять стримати їх негативний вплив на економіку і, відповідно, платіжний баланс держави. Важливим напрямом дій залишається також забезпечення узгодженості дій органів державного управління для забезпечення економічного розвитку держави, а також координація ініціатив Уряду з інтересами бізнесу. Координатором цього процесу може стати ICC Ukraine, що може представляти позицію вітчизняних та міжнародних компаній на обговореннях стратегій та політик, які формуються у державі.

Спрогнозувати показники платіжного балансу на довгострокову перспективу неможливо, зважаючи на те, що на нього впливає значна кількість чинників, передбачити тенденції зміни яких вкрай важко. Навіть Національний банк України – орган, відповідальний за формування цього документу, робить припущення щодо вірогідної зміни окремих показників платіжного балансу максимум на 1-2 роки, обґрунтовуючи при цьому найбільш вірогідний сценарій. За прогнозами центробанку, за умови незмінності підходів до міжнародної діяльності країни протягом 2022 - 2023 років поточний рахунок складатиме -2,8 та -4,6% ВВП відповідно, що перевищує рівноважне сальдо. Це вказує на необхідність впровадження коригуючих заходів для недопущення подібної ситуації.

Водночас за умови впровадження наданих нами рекомендацій у 2022-2023 роках можна очікувати зростання до 5% понад існуючий прогноз обсягів експорту товарів та послуг, а також відповідне скорочення обсягу імпорту у тих галузях, які будуть підтримуватися державою. Це призведе до скорочення дефіциту поточного балансу порівняно з існуючим прогнозом щонайменше на 1% у 2022 році та 2% у 2023 році.

Грошові перекази у 2021 році за попередніми даними зростуть на 11%, у той самий час протягом наступних років очікується зменшення темпів зростання грошових переказів в Україну та достатньо високі обсяги репатріації дивідендів. Зазначене обумовить досягнення міжнародними резервами мінімально достатнього рівня. За умови впровадження наданих рекомендацій очікуємо, що обсяг залучених інвестицій понад існуючий прогноз збільшиться на 10% у 2022 році та 15% у 2023 році, відповідно матиме місце також зростання фінансового рахунку платіжного балансу.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Платіжний баланс країни є інструментом, що дозволяє узагальнити показники розвитку економіки країни та оцінити рівень ефективності її зовнішньоекономічної діяльності. Платіжний баланс країни формується під суперечливим впливом різноманітних факторів економічного та неекономічного походження, таким чином кризові явища у будь-якій зі сфер одразу знаходять своє відображення у динаміці його показників. Окрім цього в умовах глобалізації та високого рівня взаємозалежності країн кризові явища в економіці основних країн-партнерів також знаходять відображення у платіжному балансі держави. Це обумовлює необхідність постійного контролю за станом платіжного балансу як у контексті вчасного виявлення можливих загроз та вжиття превентивних заходів, так і з метою стабілізації економіки у випадку виявлення серйозних дисбалансів.

До заходів, що використовуються для регулювання платіжного балансу, належать інструменти зі стимулювання експорту, впровадження системи страхування від економічних і політичних ризиків, надання державної підтримки виробникам продукції, на яку існує попит за кордоном; запровадження податку на імпортовані товари розкоші; хеджування валютних ризиків; стимулювання розвитку інноваційних галузей та сприяння підвищенню конкурентоспроможності національної економіки.

З 90-х років минулого століття світова економіка пройшла декілька критичних періодів: азійську фінансову кризу 1997–1998 років, компромісний період 2000–2001 років, глобальні фінансові кризи 2008–2009 років рр. Світові кризи у 1998 – 1999 та 2000 – 2001 рр. хоча і мали глобальний масштаб, все ж обсяг світового ВВП зменшився у цілому на 1%. Світова фінансова криза 2008–2009 мала більш серйозний характер, а зниження ВВП у цей період складало 5%. Водночас глобальні економічні кризи вплинули не лише на обсяги ВВП країн світу, але і на динаміку їх торгівлі та інвестування. При цьому ринки капіталу, на наш погляд, є найбільш чутливими до глобальних потрясінь, що обумовлює тренд до скорочення обсягів інвестування за умови виникнення будь-яких зовнішніх шоків.

У цілому, країни світу в тій чи іншій мірі однаково реагують на кризові явища в економіці. До основних індикаторів, які сигналізують про кризовий стан національного господарства належать: зменшення обсягу виробництва і експорту, обмеження імпорту, пов'язане в т.ч. зі зниженням попиту на дорожчу іноземну продукцію; зниження обсягу інвестування закордон та зменшення залучаються країною інвестиційних коштів. Безумовно, економічно розвинені країни часто є більш кризостійкими, так як наявний у них потенціал дозволяє їм своєчасно реалізувати заходи, спрямовані на підтримку місцевого бізнесу і досить високого рівня платоспроможного попиту населення. Країни, що розвиваються, в той же час стикаються з необхідністю реалізації антикризових заходів при відсутності необхідних для цього фінансових ресурсів.

Серед чинників, які впливають на формування платіжного балансу, є такі, які прямо впливають на його стан (у даному випадку мова йде про валютну політику, обмеження експорту або імпорту, заборону здійснення інвестиційних операцій тощо, що одразу відображається на платіжному балансі), а також ті, які впливають на нього опосередковано - це соціальна, освітня, інноваційна, міграційна політики, а також секторальні економічні політики, які визначають умови здійснення експорту та імпорту, залучення іноземного капіталу та інвестування за кордон, а також створюють причини для міжнародної міграції. Також чинники формування платіжного балансу можна поділити на внутрішні, тобто ті, які формуються всередині країни, і зовнішні, які можуть проявлятися як на глобальному рівні, так і через дії конкретних контрагентів.

Глобальні економічні потрясіння безперечно мають значний вплив на економіку України і, відповідно, на стан її платіжного балансу. Втім залежно від природи глобальних криз цей вплив є неоднаковим.

Одним з ключових проявів впливу глобальної кризи на платіжний баланс є вплив іноземних інвестицій, що пов'язано з бажанням зарубіжних інвесторів знизити свої ризики в умовах невизначеності. Також характерним є скорочення зовнішньої торгівлі. Втім внутрішні фактори мають більш суттєвий вплив на стан платіжного балансу України, про що свідчить стрімке погіршення його у 2014 році,

криза якого не була глобальною, постійне коливання сальдо навіть у відносно стабільні роки, а також позитивне сальдо за результатами кризового 2020 року.

Ключовими завданнями на шляху вдосконалення платіжного балансу України є реалізація заходів у сфері експортоорієнтованого імпортозаміщення, зокрема у таких галузях як інформаційні та комунікаційні технології, легка промисловість, індустрія моди, аудіовізуальні послуги, цифрові послуги, реклама та PR, туризм, технічне обслуговування та ремонт повітряних суден, машинобудування, харчова та переробна промисловість; покращення інвестиційного клімату, зокрема вирішення існуючих проблем у сфері прозорості судової системи, боротьби з корупцією, верховенства закону. Окрім цього, у контексті погіршення стану платіжного балансу на етапі кризи необхідним є формування у країні системи раннього виявлення зовнішньоекономічних криз для реалізації заходів, які дозволять стримати їх негативний вплив на економіку і, відповідно, платіжний баланс держави. Важливим напрямом дій залишається також забезпечення узгодженості дій органів державного управління для забезпечення економічного розвитку держави, а також координація ініціатив Уряду з інтересами бізнесу. Координатором цього процесу може стати ICC Ukraine, що може представляти позицію вітчизняних та міжнародних компаній на обговореннях стратегій та політик, які формуються у державі.

Спрогнозувати показники платіжного балансу на довгострокову перспективу неможливо, зважаючи на те, що на нього впливає значна кількість чинників, передбачити тенденції зміни яких вкрай важко. Навіть Національний банк України – орган, відповідальний за формування цього документу, робить припущення щодо вірогідної зміни окремих показників платіжного балансу максимум на 1-2 роки, обґрунтовуючи при цьому найбільш вірогідний сценарій. За прогнозами центробанку, за умови незмінності підходів до міжнародної діяльності країни протягом 2022 - 2023 років поточний рахунок складатиме -2,8 та -4,6% ВВП відповідно, що перевищує рівноважне сальдо. Це вказує на необхідність впровадження коригуючих заходів для недопущення подібної ситуації.

Водночас за умови впровадження наданих нами рекомендацій у 2022-2023 роках можна очікувати зростання до 5% понад існуючий прогноз обсягів експорту товарів та послуг, а також відповідне скорочення обсягу імпорту у тих галузях, які будуть підтримуватися державою. Це призведе до скорочення дефіциту поточного балансу порівняно з існуючим прогнозом щонайменше на 1% у 2022 році та 2% у 2023 році.

Грошові перекази у 2021 році за попередніми даними зростуть на 11%, у той самий час протягом наступних років очікується зменшення темпів зростання грошових переказів в Україну та достатньо високі обсяги репатріації дивідендів. Зазначене обумовить досягнення міжнародними резервами мінімально достатнього рівня. За умови впровадження наданих рекомендацій очікуємо, що обсяг залучених інвестицій понад існуючий прогноз збільшиться на 10% у 2022 році та 15% у 2023 році, відповідно матиме місце також зростання фінансового рахунку платіжного балансу.

Список використаних джерел

1. Козак Л. С. Платіжний баланс як важливий інструмент узагальнюючої оцінки стану національної економіки [Електронний ресурс] / Л. С. Козак, О. В. Федорук // Економіка та управління на транспорті. - 2016. - Вип. 2. - С. 071–084. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eut_2016_2_14
2. Тимошенко О. В. Тенденції формування та призначення платіжного балансу та золотовалютних резервів: діалектичні взаємозв'язки [Електронний ресурс] / О. В. Тимошенко. // Ефективна економіка. - 2018. - № 1. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2018_1_5
3. Косова Т. Д. Валютна політика та структура платіжного балансу України: діалектика взаємозв'язку [Електронний ресурс] / Т. Д. Косова, І. О. Стеблянко // Економіка та держава. - 2016. - № 2. - С. 9-12. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2016_2_4
4. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679-ХІV (зі змінами від 01.01.2021) [електронний ресурс]. – режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>
5. Сіденко В. Р. Тема 36. Платіжний баланс [Електронний ресурс] / В. Р. Сіденко // Економічна теорія. - 2017. - № 3. - С. 101-119. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecte_2017_3_7
6. Особливості 6-го видання Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції (КПБ6) [електронний ресурс]. – режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/files/NcPadPMRmKqtOBf>
7. Платіжний баланс як економічна категорія і інструмент економічного аналізу [електронний ресурс]. – режим доступу: http://ni.biz.ua/12/12_10/12_103098_platezhniy-balans-kak-ekonomicheskaya-kategoriya-i-instrument-ekonomicheskogo-analiza.html
8. Денькович Л. Л. Причини виникнення світових криз і їх вплив на економіку країн Європи / Л. Л. Денькович, Д. Д. Полагин // Молодий вчений. - 2018. - № 5(2). - С. 694-698. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_5%282%29__81

9. Policy Steps to Address the Corona Crisis [електронний ресурс]. – режим доступу: <https://www.imf.org/en/Publications/Policy-Papers/Issues/2020/03/16/Policy-Steps-to-Address-the-Corona-Crisis-49262>
10. The Great Lockdown: Worst Economic Downturn Since the Great Depression [електронний ресурс]. – режим доступу: <https://blogs.imf.org/2020/04/14/the-great-lockdown-worst-economic-downturn-since-the-great-depression/>
11. UNCTAD Statistics [електронний ресурс]. – режим доступу: <https://unctadstat.unctad.org/EN/>
12. Чинники, складові і результати запровадження і реалізації антикризової політики в окремих країнах світу та Україні. Прогноз соціально-економічного розвитку України у 2021р. / Наук. ред. В. Юрчишин. – Київ: Заповіт, 2021, 200с. [електронний ресурс]. – режим доступу: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_ukraine_economic_forecast.pdf
13. Сайт Українського національного комітету Міжнародної Торгової Палати (ICC Ukraine) [електронний ресурс]. – режим доступу: <https://iccua.org/>
14. Динаміка платіжного балансу України [електронний ресурс]. – режим доступу: https://bank.gov.ua/files/ES/BOP_u.pdf
15. Платіжний баланс і зовнішній борг України 2008 рік [електронний ресурс]. – режим доступу: <https://old.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=90702>
16. Платіжний баланс і зовнішній борг України 2009 рік [електронний ресурс]. – режим доступу: <https://old.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=66374>
17. Платіжний баланс у 2020 році [електронний ресурс]. – режим доступу: https://bank.gov.ua/files/ES/State_u.pdf
18. Платіжний баланс за роками [електронний ресурс]. – режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/balance/2018/>
19. Дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі 2017 – 2021 [електронний ресурс]. – режим доступу: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e6ab10fa-0ad9-4fe4-b8be-32f570693b64&title=EkspornaStrategiiaUkraini-DorozhniaKartaStrategichnogoRozvitkuTorgivli2017-2021>

20. Інфляційний звіт, липень 2021 року 2021 [електронний ресурс]. – режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiyniy-zvit-lipen-2021-roku>
21. Таблиці і графіки у тексті до Інфляційного звіту, липень 2021 року [електронний ресурс]. – режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiyniy-zvit-lipen-2021-roku>
22. Бричко М. Криза довіри до фінансового сектору економіки та макроекономічна стабільність: структурне моделювання зв'язків [Електронний ресурс] / М. Бричко, В. Літовцева, О. Кравченко // Соціально-економічні проблеми і держава. - 2019. - Вип. 2. - С. 4-15. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sepid_2019_2_3
23. Король М. М. Генезис, причини та наслідки світових фінансових криз [Електронний ресурс] / М. М. Король // Економіка та держава. - 2020. - № 7. - С. 140-144.
24. Кукурудза І. І. Українська економіка – за крок до чергової фінансово-економічної кризи [Електронний ресурс] / І. І. Кукурудза // Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія : Економічні науки. - 2019. - Вип. 1. - С. 26-37. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuE_2019_1_6
25. Токарчук Т. В. Аналіз зовнішніх дисбалансів в економіці України на основі визначення прийняттого рівня поточного рахунку платіжного балансу [Електронний ресурс] / Т. В. Токарчук, Н. В. Шаповаленко // Проблеми економіки. - 2016. - № 4. - С. 57-66. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PeKon_2016_4_9
26. Цвігун Т. В. Особливості формування та стан платіжного балансу України [Електронний ресурс] / Т. В. Цвігун // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. - 2018. - № 5(1). - С. 266-268. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2018_5\(1\)_49](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2018_5(1)_49)
27. Шамілева Л. Л. Оцінка впливу фінансово-економічної кризи та пандемії COVID-19 на національний ринок праці [Електронний ресурс] / Л. Л. Шамілева, О. О. Хандій // Економічний вісник Донбасу. - 2020. - № 3. - С. 177-182. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvd_2020_3_21

28. Шиманська К. В. Грошові перекази мігрантів: структурний аналіз місця у платіжному балансі країни [Електронний ресурс] / К. В. Шиманська // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. - 2017. - Вип. 4. - С. 31-36. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evzdia_2017_4_8